Контрольни экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 22 ДЕКАБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 129 (7943). ★ Мах 3 кеп.

ХАБАРАШКАРА ГIУЛАКХАГА ДОВЛА, МАЙРРА ДIАХЬАЛХАШКАХЬА ГIО

СССР халкъа депутатий IV Съезде М. С. ГОРБАЧЕВА яь доклад

Новкъостий халкъа депутаташ!

ХIанзара мехкара хьал хала да. Экономикера, социальни политически сферашкара, къаьстта а къамашта юкъерча гIулакхашкара кризисаш хIанз укх сахьате дIахо михьаръювлаш я. Йохаяьй стабильности порядоки, цар Iоткъам тIалатт хIара сага, хIара дезала, къахьегама коллективашта, берригача мехка. Обществе чIоагIа бIукъожабу таханарча денах а кхоана доагIаргдолчох а. ТIехь-тIехьа чIоагIлу цу хьалашка центральни, республикански, моттигерча Iаьдала органаша, къаьстта а исполнительски Iаьдала органаша леладеча гIулакхашта раьза ца хилар. Каст-каста увттду хаттар: нийса хержаболий перестройкана тIаберзабаь никъ, нийса долий хьалийца лостамаши лерхIараши, наькъах тувладеннадац-хьогI вай? ХIанз лелача гIулакхашта духтIабовла, цар маIанга кхача безам ба наьха. ЧIоаггIа цIенхашта хIамаш да уж. Белгтала кхераме ха я вайна тIалаттар. Гуччахьара кхерам тIабессаб пхи шу хьалхагIа вай дIадоладаьчеи мохк кIоаргга кердабаккхара дерригача дунен тIа предпосылкаш хьахилийтачеи сийлахь-доккхача гIулакха.

Цунца дувзаденна эггара хьалха ала безам ба са укх хIамах. Бакъда из, вайна да а да чIоагIа хала хIамаш. хIанз тIалаттараш, белгтала, Халача хьал тIа нийсденнад вай. Чоалхане хьалаш долаш йода перестройка, объективни субъективнии хьисапера боарам боацаш йоккхий духьаленаш халла дIа а йоахаш. Дуккхача даькъе 1985 шерал дукха хьалхагIа вай обществана тIаэттача кризиса кIоаргалца. цул совгIа, бакъдар аьлча, гуманни демократически социализмага бодача наькъагIа вай еча эргалоний йоккхалцеи чоалхалцеи дувзаденна да хьал.

Цхьабакъда, цунах лаьтта а Iац гIулакх. Перестройка йолаенначул тIехьагIа а мехка кулгалхоша доккхий гIалаташ даьд. теркал ца деш дукха хIамаш дитад. Вай бокъонца кхетаьяц общества кризиса кIоаргал. Экономически политически реформаш еча хана уйла йоацаш. сихденна решенеш еш моттигаш хиннай. Массаза а нийсен ший ханнахьеи мах баьбац тIабоагIаш латтача кхерама, из зуламга ца балийтар духьа хоадамболлаш дола гIулакхаш чакхдаьхадац.

Из деррига а иштта да. Уж вайна, вешта. бакъдар аьлча, ерригача вай обществана а санна, хала урокаш я. Цхьабакъда, корзагIдаьнна хьовза йиш йолаш дац вай. хIанзара халонаш тIаэттай аьнна кхерадала, доха дезац. ХIаьта керттердар, бокъонца бола цIенхаштта кхерам дIабоаккхаргбола гIулакх де деза, перестройко воашта бенача аьттонах пайда а эцаш. ХIаьта из Iалаьмате боккха а ба.

Перестройко паргIатои демократии еннай обществана, миллионаш нах хьалхьоабаьб йIаьххача хана хьашташа тоIадаь даьхкача шоай догдоахарашца. сихха хувцамаш де чIоагIа безам хиларца. Из вайна карагIдаьнна доккха хIама да. цудухьа. со дог тийша ва дегIаахара даькъе хIанзарча халача хьала кIалхара а даьнна эргалоний шеррача наькъа тIа довлара хоадамболлаш йола фактор из хиларах.

Вай йохаяьй иттaш шерашка общество соцаьлоаттаяьча тоталитарни, командно-административни система лардаш. Доалахьен относшенеш хувца доладеннад вай сага хьашташ хьаллацар. производства средствайи ший къахьегамах хьахиначуни да цунах вар. инициатива мукъахецар духьа. Цудухьа со дог тийша ва, цо а мохк социально-экономически дегIабоалабара динамикана Iалаьмате чIоагIа воздействи ергйолгах, нагахьа санна из никъ чIоагIа хьа а лаьца вай дIадолхе.

Вай дIабаькххаб дуккхача къамех латта пачхьалкхе дегIайоалаярца лелабаь унитаристски никъ, деррига халкъаш юхадийндара къаман никъ хьабийлаб.

Уйланна селлара йоккха паргIато енна ха вайна цIаккха а яйзац. ХIанз цIаккха а низ бергбац кхы тайпа уйла хиларах. Массе тайпарча репрессешца сий доадаь нах бехказа баьхаб. Халкъа юхаеннай цунах лочкъаяь йоахкаяь даймехкеи дунени культура ганзаш.

Воай арахьарча политикаца хоадамболлаш долча тайпара гIо лаьд вай дунен халкъашта юкъера гIулакхаш унахцIенача хьал тIа оттадара. Кхыча пачхьалкхенашца цхьана дIабаькхаб дунен ядерни тIом хилара кхерам. Вай салтий Афганистанера цIабаьхкаб. цудухьа со дог тийша ва цу тайпара хIама кхы цIаккха а хург ца хиларах. Аьттув бола арахьара хьалаш вIаштIехьдаьхад чухьа дегIадахкара. Сихдаь герзаш хьаделга соцадар бахьан долаш Iалаьмате дукха рузкъа тIадерзадаьд халкъа эшараш кхоачашдара.

Цудухьа да. хIанз этта хьал чоалханеи кхерамеи хилар бIарга а гуш. шоаш фунагIа-моллагIа лерхIе а. нах корзагIбоахаш даьсса хабараш доаржадераша, саббарагIеи бIубеннеи нийса решенеш лахара а реальни вахаро дIадехарашка хьежна гIулакхаш чакхдахара а новкъарле ещ бараша со майрра дукъала латтар.

ХIанз эггара нийсагIа йола политика сенах латт аьлча, из латт, кIоарглуш йоагIа кризис цхьана оарцагIа а даьнна юхасоцаярах, воай мелал, общество гучаьнна юхамаччахьара уйлаш дIаяхарах. ТIаккха цхьан шераи цаIъах шераи мохк кердабаккхара наькъагIа лерттIа, унахцIена дегIаухаргболаш шеррача ареига бигарах.

Духхьал цу оагIорахьа хувцалуш я обществера уйла. Къаьстта а дика гуш да из укх шера 17 ноябре СССР Лакхехьарча Совете хьачченна чакхдаха лаьрхIача гIулакхий программа йийцачули мехкарча хьалах лаьца сорам тIанйцачули тIехьагIа. ТIаэтта хьал хувцара хьиннаре практически гIулакхаш чакхдахаргахьа майрра баь лостам санна тIанйцай из решени наха. ХIанз вай съездага хьожаш ба берригa мохк. Бехктокхаме массехк решени тIаэца езаш я съезд. цу даькъе исполнительни Iаьдала органий структурера хувцамаш. СССР Конституцена юкъе хьош дола хувцамаш а тIатохараш а тIехьа. ХIаьта керттердар — воай гIулакх чакхдаккха лаьрхIа вай хилар бакъделга. Укх деношка съезда болх вай вIаштIехьбаккха беза халкъо сатувсараш кхоачашдергдолаш.

I.

Новкъостий депутаташ! Кризис дIаяккхара хIанз эггара динза даргдоацар — мехка порядок юхаоттаелга, Iаьдала хьакъехьарча дешарга хьежаш латт из. ЧIоагIа Iаьдал, дисциплина, тIанйца решенеш кхоачашъяра тIахьожам хуле. тIаккха мотаргда вайна продовольственни Iалашо лерттIа вIаштIехьъяккха, зуламхошта нач муш тасса. къамашта юкъера моастагIал дIадаккха. Из вай ца дой, гIулакхаш кхы тIа а талхаргда. Iаьржа низаш хьаьрдаргда. пачхьалкхал дохаргда. ХIанз эттача чоалханеча хьалашка эггара хоадамболашагIа дола гIулакхаш эш. Кхы вIалла мело ца а еш. Деш дола къамаьл вай харпахьа лаьрхIачеи дIаьхачеи боарам боацача диктатураи низаш тIалоаттадареи методашта юха тIадахара хьакъехьа дац. Аз дувцар закона ларда тIа лелаш дола. законноста боарамашна стабильности граждански машари Iалашбе, кризисни хьал дIадаккха могаргдола Iаьдал да.

Вахаро ше кхоачадаьд вай доалдара президентски формага, общество хулача процессашка хьежжа йола политически пачхьалкхени структураш хьаянза ярг ца хиларга. Президентски Iаьдала декхараш лоархI аз гражданий бокъонаш, хIара сага сийи дика гIулаккаши лорадарах, конституционни стройи пачхьалкхен институташи лерттIа болх бергболаш ярах. Духхьал уж хIамаш бахьан долаш деррига боарамашка эш пачхьалкхенна керте латтачунгара доладенна городерчеи юртарчеи исполкомашка кхаччалца дола чIоагIа исполнительни Iаьдал — законаш деладайта, решенеш кхоачашъяйта ховргдола, эшшаш йола порядоки дисциплинеи хьаллоаттае низ кхоачаргбола Iаьдал.

Иззамо дола Iаьдал дезаш ба, аз кхетадечох, шоай къахьегамца бахаш мел бараш, вай Даймехка кхелаш. цун таханареи кхоанареи ди деза долаш бераш.

Общества духхьал уж тIоанаш да, къахьегама коллективашка, общественни организацешка вIашагIтеха нах ба президентски Iаьдала когIортолга хинна латтараш а. Революционни эргалонаш яра тIадерзадаьча цо догдоах кагийча нахен мехкарашеи, мехкарча кхалнаха ше хьаллоацаргхиларга, из кийча да пачхьаккхени общественни проблемаш къестаеча хана царца шерра цхьана гIулакхаш леладе. Хургйолча цун структуре вIашагIйохкаргъя кхалнахаи кагирхоштеи юкъе беча балха йола институташ.

Общественни низай кхоллам хинна, царех дIакъоастаде йиш йоапа лакъа да Советски Союза Коммунистически Парти. Цар цхьана гIулакхаш леладаро йиш хулийтаргъя перестройко бухсоццаш лерхIар — социалистически хоржама доазонел чухьа, гуманни демократически социализмага долхача наькъашка вай общество керда йоаккхалга кхоачашде.

Президентски Iаьдал керда вIашагIдолларца дувзаденна конституционни тIатохарийи тоадерийи хьакъехьара предложенеш шун бе йоахк. Цудухьа цхьадола сайна хетараш мара дувцаргдац аз. Кердача структурагIа пачхьалкхенна керте латтача Президента юкъарчал доацпаш кулгалдергда министрий кабинета, вIаштIехьа а доахаргда, лостам а тергба Iаьдала ерригача лакхерча союзни органийи управленей гIулакхашта. Цу тайппара соцадергда кагий доакъош а даь низаш шерра дIа-юха декъалга, дIайоаккхаргья хIанз цхьацыайолча моттигашка йола параллелизм. чIоагIбергба тIадиллача гIулакха хьалхара кулгалдеча наьха персональни бехктокхам.

Вай бар санна дукха чоалхане болча мехка Iалаьмате йоккха я Президента декхарий диапазон. къаьстта а хIанз, эргалоний юкъагIа. Цудухьа лоархIаме да цунна лалла болх беш шийй массазара декхараш а долаш. цу цхьан ханна Президента шийна тIадехка хаьдда гIулакхаш кхоачашдеш вола вице-президент хилар.

Президентски Iаьдал чакхдоахаш йола исполнительни аппарат хургья премьер-министр керте вола министрий кабинет. Цунна юкъегIоргба Союзан республикаштеи юкъе полномочеш екъарга хьежжа Союза тIа чIоагIъяь хургйолча управлене сферашта доалдеш бола министерствайи ведомствайи кулгалхой. Союзни боараме кердача структурага довлара белгталара ха эшаргья. Цхьадола дешаш тIехьа ца доахаш къестадергда, вожаш — уж кийчдаргеи экономикера хьал хувцадаларгеи хьежжа, йоаггIаш йола механизмаш а чулоацаш рыночни отношенеш тIехь-тIехьа дукхагIа дIайоаржаелга теркал а деш.

Мехка кхерамзленна хьалхара бехктокхам Президента тIабулл, хIаьта общественни кхерамзле яхача деша маIан вай хана дикка шерагIа да. Арахьара тIабоагIача кхерамах мохк лорабарах доалаш дац из, цо шийна чулоац иштта граждании конституционни бокъонаш Iалашъелга а. экономике хулаш дола хьовзамаши зуламаши юхатохилга а, баха нах экологически лорабелга а. ХIаьта экологера хьал. шоана ма хой. вайцига чIоагIа чоалхане долга. Уж функцеш кхоачашъе езаш хиларо хьалдоах Президент волча метте кхерамзлен Совета хьисапе лаьрхIа йола орган хиланза яргйоацилга. Из декхарийла я мехка арахьареи чухьареи кхерамзле вIашагIа ца къоастаеш цхьатарра Iалашъе. Цунга хьежжа Совете хила беза оборона министерства. чурчеи арахьарчеи гIулакхий министерствай, пачхьалкхен кхерамзлен Комитета. цхьайолча кхыча ведомствай викалаш. Цунна юкъегIоргба боккхий Iилмахой а специалисташ а, хIаьта иштта мехка чухьа авторитети влиянии йолаш бола общественни деятелаш а. Президент ва главнокомандующи а кхерамзлен Совета структурни звеньех цаI хиларах тарра оборона Совета керте а.

Опыта дог тешадаьд вай нийса законаши соцамаши тIанйдаь ца Iеш, уж лоарзагIа ца доахийташ кхоачашдайталга, процессашта нийсен лирен тIахьожам лоат-

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

Беркате никъ

«Грознефтехим» Iилман производственни объединене генеральни директора, СССР парламента члена, профессора Хаджиев Саламбека карагIдийннача доккхийча гIулакхашта кхы а IотIакхийттай Iилмай Академе член-корреспондент яха керда сийдола цIи. Вай мехкахочо толамца кхоачашйир конкурс (цхьа моттиг къувсаш ялх саг вар уж), хьалхарча туре шийца къувсалуш бараша юкъе бIубенна а волаш, котало яьккхар цо. Из йоккха котало яккхарах, дег тIара доагIача дIайхача дешашца дунна лоша а боакхаш, даькъал вувц оаха Наиба Саламбек. Оаха, къоабал а еш, хьаллоац, гIорбаьнна хьаькъал дола нах дукха хиларца къамни сий лакхалаттаргда яха хьа уйлаш. Хьона карагIдьннача Iалаьмате доккхача гIулакхо къаьгга хьахьоккхад из. Боарам боацаш бокха кхаъ хиннаб тхона цунах, тхо теш, хьо санна бола къонгаш вай къаман тIа-тIа дукхагIа а хулаш, цар сий даим лакхалаттаргхиларах, башха-дика кхоане цар хургхиларах.

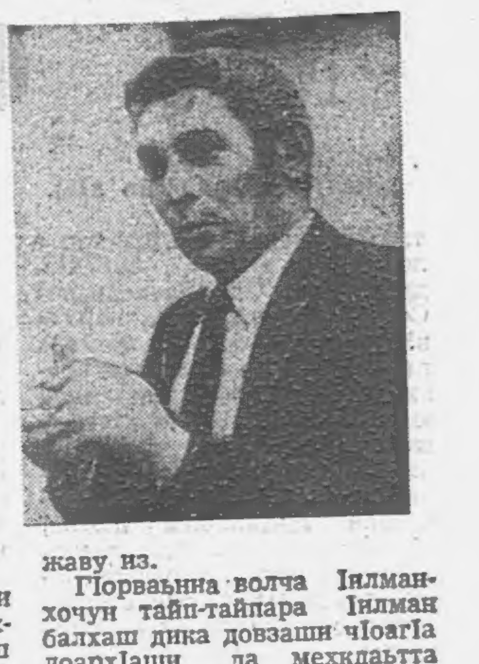

Ховш махкллара, цунах теша а мегаргва. Хьаькъал, эхь-эздел, сабар, денал долча, гIулакхаца болча наха лакхалоаттаду бIарччача къаман сий. Из дIахо дашха ца дезаш тахан къаьгга хьахьекхад С. Хаджиева. ЗIамига волча хана денз ше лархIийта ховш хьавенав из ший хозача оамалашца. Массаза нахаца товши Iимерзен вола Саламбек хадданза тIехьа хиннав бакъдолчунна, нийсхонна. Иштта хила Iомаваьв из бера хана цун хиннача халача вахаро. Фашистски гIаьрахошца Сийлахь - боккха Даьхен тIом хьалехьа массехк бутт хьалха ваьв Саламбек. ЗIамига бер из долча хана, «баьчча» Сталина репрессех мехках баьхаб нохчийи гIалгIайи. Бокхкийчарна меттел бераша а цIаккха диццлургдоаца Iазап оза, гIелал ла йийзай. Из гIелал лайнай Саламбека а. Цу хана Iомаваьв из къахетаме, бакъдолча хIаман тIехьа хила, доаггIаш дар, къахь дале а, юхь-духхьал дIаала. Иштта волча цун дукха халонаш ла йийзар ший вахаре. Ший къаманга бахьа бала гуш волча С. Хаджиева дика кхетадора, дешарца мара бокъо йоаккхалургйоацалга. Дикен тIехдикен дешаш чакхъяьккхар школа, иштта дешаш 1962 шера чакхъяьккхар цо Грозненски мехкдаьтта институт а. Цудухьа из хьожаву ГрозНИИ зIамагIволча Iилман болхлочун декхараш кхоачашде.

Iалаьмате чIоагIа Iилман къайленаш йовзара тIакхувш вола зIамсаг ца зувш висанзар института кулгалхоша. Долче, из вохийт цар Москверча Ломоносова цIерагIча МГУ-рча аспирантуре деша. ТIехдика дешаш хиларах, ханал хьалха из чакх а яьккха химически Iилмай кандидата диссертацена защита а яь, цIавоагIа из. Ше хиннача ГрозНИИ директора заместителалла болх а беш, химически Iилмай доктора диссертацена защита ю цо. Профессор яха сийдола цIи лу цунна. Iилман балхаш тIа Iалаьмате йоккхий коталонаш а йоахаш, башха-дика гIулакхаш карагIдувлаш беркате никъ бар Саламбека дIахьош бар. Долче, из керте оттаву ГрозНИИ коллективана, цул тIехьагIа 1987 шера денз «Грознефтехим» Iилман-производственни объединене генеральни директоралла хьожаву из.

ГIорваьнна волча Iилманхочун тайп-тайпара Iилман балхаш дика довзаши чIоагIа лоархIаши да мехкдаьтта чакхдоахача промышленносте вай мехка меттел, доазол арахьарча мехкашка а. Из ва СССР Iилмай Академе Iилман Совета, СССР Iилмани техникаи пачхьалкхен Комитета член. Цу лоархIамеча участкашка боарам боацаш дола доккхий гIулакхаш карагIдийннад цунна. ТIехьара ши шу цунна цIаккха а дицлургдоацаш, беркате хиннад. Соахка из хержар СССР халкъа депутаталла, хIаьта укх шера цунах хилар СССР Iилмай Академе член-корреспондент. Шийх харжархой бенна тешам боа ца беш, ше оттаяь программа йизза кхоачашъеш, мехкарча халкъий депутатий съезде дизза дакъа лоацаш хьавоагIарех ва Наиба Саламбек. Шеко яц Iилмай Академе члена-корреспондента декхараш а хадданза цIенеи диззан кхоачашдеш, Iилман къайленаш кхы а кIоаргагIа йовзаш Iалаьмате йоккхий коталонаш цо йоахаргхиларах.

Б. КОСТОЕВ.

СУРТА ТIА: СССР Iилмай Академе член-корреспондент С. Н. Хаджиев.

В. ЕЛИЗАРОВА сурт.

ЛОСТАМ — ХIАМА ХЬАКХОЛЛАР

РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛА Д. Г. ЗАВГАЕВА ЕННА ИНТЕРВЬЮ

— Доку Гапурович, СССР халкъа депутатий IV Съезде дакъа лоацаш ва Хьо. Цунца дувзаденна массехк хаттар де безам бар тха. Съездо болх иштта бу, Хьона фу хет цунах, цун балха тIа, Хьона хетачох, керттердар фуд?

— Хьалхе а дIааргда аз: корта бола наькъаш лохача унахцIенача хьарсамагIа йода съезд. Духхьал «лахар» яха дош дIалоархIаргдар аз цу съезда символаца. Цун дIайолаяларо цхьадолча даькъе шеко хилийталле а (кегаде гIерташ доацал-хьогI ер?), цхьабакъда, мехка саготагIа дола дешаш дувцача хана корта болаш доагIар дизза хьадехаш дола хьал эттар. хIаьта из дуккхачар телетрансляце гIолла, хье ца луш бIаргаго йиш а хиннай. Депутатски корпус Iалаьмате чIоагIа саготдеш яр мехка эттача общественно-политически, социально-экономически хьала. кIоаргга бехктохкам хет Советски Союзерча граждански машарай барт-цхьоагIонеи хьалхара, Союза ший кхоанен на хьалхара. ТIаккха цу дерригача хIамаш бIуболйит правопорядок, пачхьалкхен, производственни, договорни, финансови дисциплина чIоагIъяра тIаерзаяь корта бола решенеш съездо тIаэцаргхиларах. Укхаза деш дола къамаьл къаьст-къаьстача регионашка порядок оттаяра хьакъехьа дац, хабарашкара корта болаш долча гIулакхашка, кхолламаш дара наькъаш тIа довлара хьакъехьа да. Общественни пачхьалкхен строительства даькъе санна, иштта мехка кердаьккха экономически организм хьаеча а.

Вай республиках лаьца аьлча, аз-м аргдар, съезда решенеш вай хьаддача гIулакхашца чакхйоахаргъя. БIарччача мехка хIанз эттача хьала деш дола сагот, овлангара денз хувцамаш ца даьчул, митингашка дувцача хабараша кIаьдбаьча дукхахачарна дагабоаллаш бола кхолламий болх ца баьчул тIехьагIа гIулакхаш лертIадоахалургдоацилга. кIоаргга кхетадар хIанз вай хьадда бакъдарца хьатIайнцар.

Белгалдоалаш хIама да, сога хьаттача, съезде конфронтационни хьал ца оттийта, хьадага а лувцаш еш йола, пайданна йоаца дискуссеш ца хилийта вIаштIехьдалар. Цкъаза кхыъкхеча тайпара хетараш дувце а, заседанешка вешта кулуарашка депутаташ вIашагIкхийттача а, керттера лерхIараш общества хьаштaш да, къаьст-къаьстача группайи фракцейн хьаштaш а доацаш.

Бакъдар аьлча, Съезда юкъаметтера событи я Президента М. С. Горбачева доклад. Аз-м съезда бIоагIа аргдар цунах.

— Ховш мадарра, иттaш шерашка Iайна проблемаш дукха я вай республике. Съезда балха юкъе дакъа лоацаш хье хиларах пайда а эцаш, цар хьакъехьа мехка кулгалхошца къамаьл де вIаштIехьа-м даьннадац Хьа?

— Съездо болх беча деношка, сай безам а хинна, дIаьха а, хIаьта, сона хетачох, кIоарга чулоацам болаш, гуччахьара къамаьл хиннад са мехка Президентаца Михаил Сергеевич Горбачевца, цул тIехьагIа — Анатолий Иванович Лукьяновца. Корта болаш къамаьл хилар тха эггара лоархIамегIарча, саготагIа йолча вай проблемаех лаьца. ДагадоххарагIа аьлча, Анатолий Ивановичаца массе оагIорахьара дийцар гIалгIай халкъа автономи юхаметтаярца дувзаденна дола дош. Белгалдаккха дезаш ва со, мехка лакхерча кулгалхоша республика экономически дегIайоалаяр а кхыдола вай гIулакхаш а кIоаргга кхетадеш, чIоагIа хьашт долаш тIаэцаш хилар, республика социально - экономически, экологически, кхы йола проблемаш дIаяхара эшаш дола гIо де, хьаллаца, хьадда новкъостал де кийча хилар хьа аьннилга.

Къамаьл деча хана бокъонца хоам бир аз Президентаген СССР Лакхехьарча Совета Председателаген республикерча общественно-политически хьалах. Нохч-ГIалгIайчене нийсденнача къамашта юкъерча гIулакхех лаьца. БIарчча хьаййцача, уж лер тIа а боараме а хилар, республикера халкъаш шоаш шоай юкъарча цIагIа машари граждански барти хилийта а хьаллаца а лаьрхIа хилар белгал а доаккхаш, Михаил Сергеевичен Анатолий Ивановичен кIезига динзар иззамо лоархIамеча даькъе вайна нийслуш долча дукхача чоалханеча дешаех лаьца вайна маьхера, дикадар хилар ловш дола, пайдана, хIаьта, аз-м аргдар, шоай ханнахьа дола хьехамаш. Цига иштта белгалдаьккхар республика когаш тIа оттаяра, дегIайоалаяра, ший историе саготоний, наькъашка цун дайнача хIамаех дуккхадараш юхаметтаоттадара цунна новкъостал де ловш мехка кулгалхой хилар.

— Алал, бокъала а, мехка кулгалхошца къамаьл деча хана республико пачхьалкхен суверенитета хьакъехьара Деклараци тIаэцарах дола дош хьоахадирий?

— Хьоахадир. Цу событе хьакъехьа чIоагIа лоархIаме къамаьл хилар са Анатолий Ивановичаца Лукьяновца. Хаьдда аргда аз, кердаяьккха Союз хьаеча юкъагIа вай воай пачхьалкхен статус хьаьча вайна лоархIаме йолча решенецара кулгахой уйла дика хилар. Цига а иштта чIоагIа эшаш хьехамаш дир, суверенитет чакхъяккхара, хьаддача чулоацамца из хьалйизара. Деклараци-м Конституци мичад. Духхьал уйла а еш, корзагIа ца доалаши сих ца луши оттадаьча Конституцега гIолла чакхъяха еза Деклараце принципиальни положенеш. Вай сихдала, арахьарча декоративни элементашта тIехьадовла дезац. Укхаза эшар кIоаргал, дика чулоацам, корта бола лард, халкъа хьакъал, коллективни кхетам ба. Процессаш дегIаахаро цIаьхха а бакъду къаман, къамашта юкъе цхьоагIо хиланза, республикерча дерригача халкъий кхолламий гIулакхаш вIаштIехьдаханза дарг ца хилар. Тахан воай хьадда наькъаш белгалде, тароний мах бе, воашкара а кадрашкара а доагIар дизза хьадеха, бахача наха эшарашца кхоачамбара долла хIама де деза вай. Эггара лоархIамегIа дола гIулакхаш чакхдаха деза наьха социальни оагIув хьаллацара. Эггара хоадамболашагIча тайпара хьажа деза вай кхыча регионашка лела юхамаччахьара процессаш воайщига ца хилийта. КIоаргга анализ янза яргьяц хIара даькъей районеи меттел, иштта хIара зIамигача а йоккхача а предприяте балха, потенциала. Духхьал уж дешаш къоастаделга воай эггара хьалхарча аргIанара декхараш вай лоархIаш хиларах дийцар аз уж къамаьлаш деча хана.

(Телефонаца).

ВАЙ НИЗ — ЦХЬОАГIОНЦА

РСФСР халкъа депутата Богатырев Бембулата аргIанара вIашагIкхетар хилар Сунженски районерча харжархошца. Укхаза цу мероприятега кийчдаь хиннача Сипсой-ГIалий тIара культура ЦIагIа вIалла дага а доацаш дукха адам гулделар. Цига лоаман юрташкара — Галашкара, Оалкамара, Мужечера нах баьхкабар. Иштта вIашагIкхетаре дакъа лоацаш бар дукха эрсий, казакаш. кхыча къамех бола нах.

ВIашагIкхетар хьаделлаш лоацца къамаьл дир гIалгIай автономи меттаоттаяра йолча Оргкомитета члена Хамчиев Султана. Цо белгалдаьккхар, укх тайпарча вIашагIкхетараша харжархошта долаш дола хьал мадарра довзара гIо делга, харцдари бакъдари къоастадара новкъостал делга. ХIана аьлча, цар хержача депутаташа, мохк кризисни хьалера хьалбаккхара керда наькъаш лохача дукха къахьет. Шоай харжархоша тийна наказаш кхоачашдеш уж мехка кулгалхошца вIашагIбетталу. Наьха вахара хьалтаро тоаяра дола керда законаш хьакхолл.

— Мадарра аьлча, Советий Iаьдал эттача денз цIаккха ца хинна, наьха кхел хувцаш йола закон тIайнйдар хIанз чакхъяьннача аргIан йоацача РСФСР халкъа депутатий Съезде, — аьлар, ше къамаьл дIадоладеш, халкъа депутата Богатырев Бембулата. — Из аргIан йоаца Съезд гульъяр духхьал кхачан дош къоастадара. Вайна массанена ховш да колхозаштеи совхозаштеи шоашта хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашде вIаштIехьа ца доалалга. ХIана нийсделар из? Нийсделар ахархо лаьттанца хийра ваккхарах, ший лаьттан из бокъонца вола да ца хиларах. Цудухьа, лаьтто луча беркато бохабаь ахархой юрташкара дIаьнхар.

Цунца дувзаденна депутата Б. Богатырева Iалаьмате боккха теркам тIаозаш йола цифраши факташи йоалайир.

— Масала, — аьлар цо, — духхьал цхьан Россе таханарча дийнахьа, нах дIа а баха, яьсса латт 186 эзар юрт. Иштта, шоана ховш махиллара, укх шера берригача мехка дика хьийкъаяр юртбоахама культураш. ВIалла ца хиннача тайпара хьахинаяр коартол. Цхьабакъда, духхьал Московски областе наьха колхозашкеи совхозашкеи болх бе безам ца хиларах, чу ца эцаш йисар эзараш гектараш тIа хьалкхеаь коартол. Из нийсделар цу гIулакха бехктокхама кIал отта саг воацандаь. Из бехктокхам хургбар, нагахьа санна ахархой шоай лаьтта дай хиннабалаларе. Вай бувцача ахархой лаьттанцара бувзам хьалха хиннача тайпара чIоагIбара фу дергдар-хьогI, яхаш, дукха уйла йир Россе депутатски корпусо. Юххера а царна корабир юртбоахам меттабоалабара бола эггара нийсагIбола никъ. ТIанйцар лаьтта ахархой, доалахьа дерзадеш дола Закон. Атта чакхдаланзар из. Къаьстта цу Закона духьалъяр «Россе коммунисташ» яха депутатски группа. Лаьттан частни доалахье юкъейоалаяр, социализм дIаяккхар санна хIама да, йоахар цар. ХIаьта а хьакъал котдаьлар. Закон тIанйцар. Цу законаца лаьтта, цу тIа болх беча хIара сага доалахьа дерз.

Халкъа депутата белгалдаьккхар. Съезда наьха вахар эргадоаккхаш дола кхы а лоархIаме законаш тIайнца хилар. Цо хьоахадир, депутаташа уж дуцваш а тIаьцаш а баьча балхах. Къаьстта цо теркам тIабахийта дийцар ше а РСФСР халкъа депутата Костоев ИбраьхIима а харжархой керттера наказ — гIалгIай халкъа бокъо меттаоттаяр дош тарга увзаш съезде баьча балхах.

— Шоана ховш махиллара. Съезда ден повестка юкъе доацаш е, юкъе а дихьа, дукхагIа мел вола депутат раьза а волаш, тIайнцар вайна Iалаьмате чIоагIа лоархIаме бола соцам, — аьлар Б. Богатырева. — Из ба политически репрессей Iазап лайнача халкъашта йизза реабилитаци ярах бола соцам. Цунца Съездо РСФСР Лакхехьара Совет декхарийла йир, гаргарча хана репрессировани халкъашта йизза реабилитаци яра акташ тIаьца а халкъа депутатий шоллагIча съезде из соцам кхоачашбарах йола отчет е а.

Кхыметтел Iаха а моттиг йоацаш хьалъийза йолча культура ЦIен зале хинна нах, геттара чIоагIа лерг дилла ладувгIаш бар депутата Б. Богатырева, ший СССР Президентаца М. С. Горбачевца, РСФСР Лакхехьарча Совета Председателаца Б. Н. Ельцинца хиннача вIашагIкхетарех дувцача хана. Цо ший харжархошка дIахайтар, мехка кулгалхой гIалгIай къаман дош къоастаде лерхIаш хилар. Масала, Б. Н. Ельцина дош делар 1991 шера гIалгIайи немцийи автономеш меттаоттаергхиларах. Хетаргахьа, керда шу доалуча хана уж метта а оттаергья, аьлар цо. Борис Николаевичаца къамаьл деш, оаха хьоахадир Нохч-ГIалгIай Республика суверенитетах дола Деклараци. Нохчийи гIалгIайи вежарий ба, цIаккха къастарг а боацаш. ДIахо, аз цунга дIахайтар, ГIалгIайче ший кхоане Россеца ювза лерхIаш хилар. Из цIаккха а Россецара къастаргйоацалга. Цул совгIа, аз Б. Н. Ельцина бехк баькхар, кхозза ГIалгIайчене ше воагIаргва, аьнна, сога харжархошка дIакхайка а дайта, ца воагIаш висарах. Цо сога аьлар, шо долча ва ца ловш висавац со, вIаштIехьа ца доалаш висав. Гаргарчча хана воагIаргва со, аьнна, дош а делар цо. Иштта аз цунга дIахайтар, республика суверенитетах дола Деклараци тIаэцарца гIалгIай мохк сатем байна болга. Цудухьа, уж чрезвычайни съезд а гульяь, шоай республика дIакхайкае гIерташ болга. Цу хьакъехьа Б. Н. Ельцина сога аьлар, съезд е сиха ма ле, санна эш шоана из, нагахьа санна вай йоаггIача тайпара официальни наькъаца гIалгIай пачхьалкхе меттаоттаергйолаш хилча.

Цул тIехьагIа, депутаташа наказаш кхоачашдеш баьча балха мах беш къамаьлаш дир дуккхача наха.

Из вIашагIкхетар бийса юкъе яххалца хилар. Цигача къамаьл мел даьчар белгалдаьхар цаI дар — вай СССР а РСФСР а халкъа депутаташа хьал а доацаш, вайна юкъе барт-цхьоагIо хьаяр. Цунца цар дIахо а безам а болаш, гIалгIай бокъо йоаккхача къахьегара новкъостал дергда вай, йоахар

Х. ШАДИЕВ,
М. БАРАХОЕВ.

Наха лех хоза барзкъаш

Шоай поставщикашца яьча договорашка хьежжа шоашта тайп-тайпара кIадаш, даьреш, зипаш ца лоаттадарах Iалаьмате дукха халонаш нийслуш, халача хьалашка къахьеташ ба укх шера Грозненски швейни производственни объединене хIамаш тега мотористкаш. Цунца дувзаденна шоай еррига таронаш оарцагIъяьхай цар материально - технически Iалашо елга тоадара, наха чIоагIа хоатташ дола барзкъаш, къаьстта бераша эшаш дараш, дукхагIа хилийтара. Цудухьа чурча резервах бизза пайда ийбу. Долче, товарни продукци арахецара пачхьалкхен плани ший потребителашта поставкаш яра дола договорни декхараши дизза кхоачашдаьд объединене коллективо.

Къаьстта дика болх а беш, шоай декхараш хадданза тIехкхоачашдеш йолча цехий, филиалий коллективаш кIезига яц объединене. Царех я Дудникова Татьяна Викторовна керте латтача шоллагIча цеха коллектив. Ер шу доладелча денз план тIех итти ахи эзар йиIигий кочамаш тийгай цо. Иштта дика болх беш я нн. Сухоплещенко, Грачева керте латтача цехийи Салаватова кулгалдеча Веденски филиалеи коллективаш. Цар а эзараш барзкъаш тийгад планал тIех.

К. МАГОМЕДОВ.

М. С. ГОРБАЧЕВА ДОКЛАД

(Нистедоалар. доалалур 1-ча оагIо тIа).

табелга вIаштIехьданкхар а лоархIаме хиларах. Цо дIадийхар СССР Лакхехьарча Совета контрольни палата вIашагIйоллилга а лакхера паччахьалкхен инспекци президентски Iаьдала системана юкъеьолга а. Царех хIаране шо-шоай тайпара функцеш яле а, юкъараяраш а я царна юкъе. Уж — республикански Iаьдалашца цхьана гIулакхаш а леладеш паччахьалкхен акташ кхоачашъярга, законаши президентски указаши чакхдахарга хьежилга.

Президентски Iаьдала системе керда роль хьожаю Федераце Совета. Из гIулакх дар дувзаденна да вай паччахьалкхенах суверенни республикай Союз хьаярца. Федераце Совета керда функцеш закона тIа белгалъяь я, чIоагIа теркам тIаззан дискуссеш кIезига йинзен я. Уж дискуссеш дIахо а е йиш йолаш яр, цхьабакъда, дикагIа хургда, сона хетачох, Федераце Совето шиЙ болх лерраргIа дIаболабича, опыт ларде а йилла шиЙ балха толашагIа йола механизм вIаштIехьъяьхача. ХIаьта хадданза дискуссеш яр, гIулакх дешашта кIалдолла — цунах саггота этта проблемаш гоаяр хургдар. Вайна эш цу тайпара орган, цо хьаьвок дуккхача къамех латтача вай паччахьалкхенна кIоаргга эргалонаш ярца дувзаденна керда, бакъдола хIамаш.

Федераце Совето шиЙ авторитетни рекомендацешца новкъостал дергда хургдола къовсамаш хьалхагIе а юхатохара а нийсен кхетамен решенеш лахара а. Кхетадеш мадарра, цун маIан дац конституционни надзора Комитет, — тIехьа тIайоагIача хана конституционни суд хила а тарлу из, — ерригa судебни система санна йолча, шоаЙ роль, аз кхетадечох, обществана дIахо демократизаци еча хьалашка тIехьтIехьа лакхлургйолча правови паччахьалкхен органашта хьалхара цар декхараш кхоачашде из дIаоттаргья яхилга. Законодательни, исполнительни, судебни Iаьдала функцеш дIахо къоастаяра наькъа тIа даьннад вай, цудухьа со теш, цу наькъагIа вай дIагIоргдолах. Цу тайпара къоастам бар нийса долга хьахьекхад дунен практико.

Ерригача союзни органий керда хьисап гуш да республикай викалаша юкъарчал доаццаш дакъа а лоацаш цу ерригнеша а болх бергболаш хиларах. Иштта доагIа из министрий кабинета а, министерстваштен ведомствашта а.

Иштта ала безам ба са гIулакхa кадрови оагIонах а. Балха функцеши хьисапи хувцаро лерхI союзни органийи аппаратен кадрови состав овлангара дениз кердайоаккхилга. Цхьабакъда, кхетадеш мадарра, из механически а ца деш, хьежжа, преемственность а хургйолаш де деза. Уж хила беза перестройка политикана бIубенна тIехьалаттараш, цун хьинаре доакъашхой хиларах тарра хьалхагIе а шоаЙ авторитет яьккха бола нах. Уж хила беза хIамах саккхуш, вай дегIадоагIача укх кхерамеча юкъагIа кризис дIаяккхара проблемаш практике къестае ховргдолаш бола нах.

Ишта да, новкъостий, президентски Iаьдала чIоагIа система хьаеш дола керттера наькъаш. Цхьабакъда, болх дика буларгба цунга, нагахьа санна мехкарча дерригача исполнительни Iаьдало болх дика бой. ХIанз цунна новкъарле ю хоржача органашти цар исполкомаштен дакъе эттача кегаро, хIаьта юкъе полномочеш екъара иштта кертера дениз лохе кхаччалца долча исполнительни Iаьдала вIаши юкъера бувзамаш толхадаро а. Вайна, мадарра аьлча, шиЙ тайпара анаш хинна корадаьд из моттигашка, республикански боараме а центре а. Хувцамаши тIатохараши Конституцена юкъехьоча хана из шод хоадабе боагIа.

Цу тайпара, доалдара президентски система хьакхолларо хьалхадоакх мехкарча дерригача исполнительни Iаьдала лоархIамии бехктохамни лакхбе безаш хилар. Тхо из чакхдаккха лерхIаш да Союзни договора кулгаш а яздалехьа. Хьежаш дагIа ха яц вайна, оалаш ма хиллара, эттача хьало лакаш лаьцад вай. Цунца цхьана, Союзни договор укх съезде ювца оттаелга а вай нийса дича санна хет сона. Цунна хетаяь лаьрхIа доклад хургья. Цу хьакъехьа керттерча дешаЙ хьакъехьа саЙ хьалда йола позици йовзийта воалл со.

Кхымелдолчул хьалхагIа, аз кхетадечоIгIа, белгалданкха дезаш да, ховш ма хиллара, демократически принципашта — ССР Союза суверенитет а республикай суверенитет а цхьана таръеш — эргаяьккха Союз шиЙ метта йитанза яргIоацаш хилара мохк а халкъ а дуккагIча даькъе, раьза хилар. Цунца дувзаденна белгалдаккха безам ба са, республикай суверенитет — вай дуккхача къамий паччахьалкхе исторически дIатIаяланза яргIоаца лагIа хилар. Бакъда, тIехьаьккхача централизацена а унитаризмана а (дерригa цхьан тайпара хилийтара а) воаш гаьнадоалаш, Союзах аморфни (цхьаккха а ло боаца) хIама хьае а, из йохае, хIета-вета а йиш яц. Из халагIча кепара Iаткъаргда миллионаш болча наьха а дунен тIа хIанз эттача хьала а кхелашта.

ХIанз вай дIайолаьй дуккхача къамий паччахьалкхе радикально эргайоаккха этап. Къоастеш я дIахо цун хургйола кхел, вешта аьлча, вай хIаране халкъаяр а йолаш. ХIара халкъа бокъо я шиЙ лоIаме хила, яхача, йицъе йиш йоацача принципагIа дIадолалу вай. Духхьала бIарчча халкъ. Цун лоIам дикагIа бовзара эггара а толашагIйола форма я референдум. Цудухьа хьажа аьнна укх съездага лу аз, Федеративни ларда тIа суверенни паччахьалкхений Союз хьаяра хIара гражданин «тIехьа» е «духьала» ва ховргдолаш берригача мехка референдум яра йола предложени. Референдумах хьахинначох хIара республике бухсоццаш йола вердикт хургья. СССР юкъера дIаяларах аьлча, из цу хьакъехьа долча закона лардага хьежжа, цу чоалханерча процесса политически а социально - экономически а ерригa аспекташ теркал а еш мара хила йиш яц.

Кхы цхьаькха принципиальни дош да. Укх тIеххьарча хана вайна нийслуш да республика яле а кхыйола территориальни образовани яле а шоаЙ бокъон хьале деш дола тайп-тайпара хувцамаш хьа а кхайкадеш. хIанз йолаш йола СССР Конституци телхаеш хилар. Цу тайпарча, гIожо аьлча, «партизански» гIулакхаша цIенхаштта хьакхолла тарлу гIурт а кегар а. Из-м — цхьаннахьа бодаш боаца никъ ма бий. Из вайна хIанзлехьа а хоалуш ма дий. Цудухьа, халкъа депутатий съездо. Союзни договор а яь, Лакхехьарча законодательни актаца белгалъяь правовой статус чIоагIъяллалца йолча хана кхоачашъе езар СССР Конституци я, аьнна, дIакхайкадича бакъахьа хет сона. Цу тIа гIолла хургда-кх деш дола президентски доал а.

Мехкарча хьалах а тIаэцаш йолча Союзни договорах а дувцача хана тувлаялийта йиш йоацаш цхьа тема я. Къамашта юкъе этта гоамал, сепаратизм, цхьаццайолча регионашка из а вож а цхьана нийслуш, къаьстта аьлча Закавказьерча, Прибалтикерча республикашка, Узбекистане, Молдове, гIулакхаш ирача конфронтацега, наьха вахар а кхерамзле а меттаръяьккха зуламашка кхоачадаьд. Цар Союзни паччахьалкхе хилара дош а шеконга доаккх. Цу цхьаццайолча моттигашка моттигерча республикански Iаьдалаш а, дар долча бесса самокритично мукIарал а деш дIаала еза, СССР Президент а сов сабаре хиларах хьахинна тIехье хала а нийрча а я. Из де йиш йолаш хIама дац. Сепаратистски а националистически а низаша гIулакхаш телхадеш леладераш соцадара мелъэшар хоадамболлаш чакхдаха деза. Из тайпа дехараш ух вай дуккхача къамий паччахьалкхен массе а мIIнгера, из дерригача халкъа лоIам ба, аз догдоах Съездо шиЙ диззача маIанца из хьаллоацаргхиларга.

Новкъостий! Низбола Iаьдал хIанз вайна геттара чIоагIа эш, къаьстта зулама даьшта хоадамболлаш тIагIортара, бандитизмана, экономически саботажа, кхаьш ийдара, спекуляцена, къоала, хулиганствана юхмаччахьа тохара. Правоохранительни органий балха координаци ярах кхоачам хиннабац. Президента хьаьЙ вIашагIкхийтта деча зуламашца къовсам лоаттабара йола структураш. Укхаза хьадер чIоагIа а цIенхаштта хила деза, вай из дерг а да. Цу хьакъехьа правоохранительни органий кулгалхоша а оборона Министерствас а шоаЙ заявленешка хьакхайкадер хоадами къоастам болаш да. Из — президентски доала никъ ба. Из цо лоарзагI ца боаккхаш чакх а боаккаргба. Халкъа депутаташа, Iаьдала органаша, бIарччача обществас из кхетадарга а цу тIехь тхоаш хьаллацарга а догдоах оаха.

Лакхдергда правоохранительни органашкара хьадехараш, чIоагIъергья кадраш. ХIаьта цар балха правовой бух чIоагIбергба, правоохранительни органий болхлой сий, вахар тешшаме лора а деш. ЧIоагIъергья цар атта боацача а кхерамеча а балха материальни база. Личный состава вахара хьал тоадара кхы тIа де дезараш дергда. Лоацача хана тIаэца деза милицехи паччахьалкхен кхерамален органехи дола Закон.

Къаьстта дош да — Герзашцарча Низий хьакъехьардар. Цар белаж тIа латт — вай паччахьалкхен оборона. Эскар — мехка паччахьалкхен суверенитета, цун арахьарча а чухьарча а стабильноста лоархIамегIа бола бух ба. ХIанз цунгаръяр кIоарггача хувцамий ха я, хIаьта цунна эшар — массе а оагIонгахьара цун терко елгеи йоакхо елгеи да. Укх трибуна тIара дIакхайкаданза даргдац, аьнна, хет сона, вай Герзашцарча Низий юхь Iаьржъе а уж сиздаха а дешдар хоадамболлаш во могаде доагIалга. ДIадаккха деза эскаре гIулакх деш барий, цар дезала бокъонаш моллагIча тайпара телхаелга, царна фусамаш луча, торгови а бытовой а гIулакхаш деча, оставникаш балха дIанийсбеча антигуманни провокационни кхераме гIулакхаш леладелга. Съездо, со цох тешаш ва, мехка Герзашцарча Низашта, цар командованена, эпсарашта, салташта бизза тешам лургба. Белгалдаккха безам ба са, Герзашцарча Низий проблемаш президентски Iаьдала, цун ерригача органий балхаца хьалхарча плане хургья.

II.

Новкъостий депутаташ!

Президентски Iаьдало а цун кердача структураша а эггара хьалхарчарца къоастае лерхIар — из продовольственни проблема я. Тахан хулаш латтар — продукци ца тоъалга хинна Iац. Из хьахиннад кегар оттарах, тIахьожам ца хиларах, бахача наха хьалхашка шоашта тIабужа бехк боагIача хьисапе кхета ца бар, республикаштен областаштен юкъера поставкаш юкъагIъяхарах, юкъера боахамий бувзамаш тедарах, городаштен юрташтен юкъе лерттIа латташ хинна гIулакхаш толхадарах.

Халача хьале я хIанз Москва, Ленинград, Свердловск, Челябинск, Кемерово, Хабаровск, кхыйола индустриальни центраш. ЭгIазбаха нах критически боарамга кхоач, республикаши областаши, индустриальни центраша лоаттадеча металлах, газах, мехкдаьттах, кIорах хьалха санна пайда а эцаш, автомашинаш, тайп-тайпара техника дIа а нйеш, продовольстви лоаттаелга юкъагIдоахалга шоашта хайча. Аз хетт: фуд из, суверенитет я из? Цу гIулакха чIоагIъеш я суверенни бокъонаш?

Цхьаькха а дIакхайкаде безам ба са, 1991 шера, сагасих укх шера хиннача боарамал чухьнахьа йоацаш, воаш хьаяьча а импортагIа нйцача а продукцеца IалашдулургIа вайга, аьнна. Порядок оттаеза кхачан продукцех пайда эцача. Цунна чудоагIа из чуэцалга, транспортаца дIахьа хьолга, лоаттаелга, чакхйоаккхача, ховш ма хиллара, хьалхарча аргIанна дIахьа нийсъелга а, торговли.

Хьембоаццаш лертIадоаладе деза хьал. ХIанз хьадешдар, де лерхIар фуд?

Колхозаштен совхозаштен, ерригача аграрни сектора хьахьожаьЙ производства боарама кхоачамхиллал материальни ресурсаш. Паччахьалкхен фонде тешшаме юртабоахама продукци лоаттаяра, из йоаккхачарна йола стимулаш лакхъяра 1991 шера дениз доалахьа лаьтта дарашта а лаьттах пайда нйберашта а, вешта аьлча товарни производстверчарна госзаказ юкъедоаладича бакъахьа лоархI. Цу поставкай боарам тIеххьарча 5 шера яьча закупкай шера юкъерча боарама 60 процентал тIехбала йиш яц. Цу дакъе лушбар паччахьалкхен закупочни мах хургба. Декхарийлабаь поставкаш кхоачашъяьчул тIехьагIа юхейнса продукци паргIатта потребительски рынке маьхалйоаккхаргья.

1991 шера болх бе йолалийта еза кхачан а продукци чакхйоаха а керда мошносташ, до таро лургья арахеца продукци 5—6 миллиард сома маьха дукхагIа хилийта, Царех нонагIо дола дакъа болх бе доладалийта деза хьатIахулача шера хьалхарча кхаь-биь бетта. Бахача наха йоаккхаш йолча юртбоахама продукцех рациональнегIа пайда эцара тоабе лаьрхIад Центрсоюза болх, къаьстта цун материально - технически база чIоагIъеча даькъе. Цо торо хулийтаргья розничной торговле гIолла кхы тIа а 3 миллиард сома маьха кхачан продукци йохка, Бакъда, тоъал боккха болх бе безаргба продовольствена закупка елга тоадара даькъе тIехьатетта йиш йоаца гIулакхаш чакхдахара даькъе а. Эггара хьалха — республикай правительствaш, Советий исполкомаш декхарийла я 15 январь тIакхачалехьа контрактацега гIолла паччахьалкхен закупка яра дерригача тайпаех долча боахамаща договораш е. Белгалдоакх аз — дерригнешца.

Промышленни централашка поставкаш елга юкъах а доахаш укх шера вайна нийсденнар теркал а деш, 1991 шера продовольствеца IалашбаIа дешашта республикашта юкъе барт бара хьакъехьара предложенеш йоалаяьЙ аз. Цу тIа белгалдаьд союзнии республикански фондашка йоагI-йоагIаш йола поставкаш елга, цIенхаштара экономически правовойи бехктохам хулга. Мехка территоре тIа гIолла продовольстви дIа-хьа кхахьара новкъарле еш дола оттадаьд доазонаш дIадаха деза. Из ца дича, керттера дош — рынкага довлар — къоастадара духьала нарт оттаяр санна хул из. ХIанз съездо болх беча деношка а кулгаш язде деза цу соглашенена, хIаьта цу хьакъехьа съездага хоам а бергба.

ДIахо СССР Прокуратурана, правоохранительни органашта тIадиллад продовольстви IалашЬеча зIанаре моллагIча харцахьарча гIулакхащца, къаьстта вIаштIехьдаьккха леладеча зуламашцара къовсам чIоагIбелга. Из дош боккхача лоархIаме хиларца иштта цхьаццайолча моттигашка экономически саботаж гучаювлаш моттигаш хиларца а дувзаденна цу гIулакха берригача мехка юкъеэзай паччахьалкхен кхерамзлен органаш. Цу гIулакха арадаьккхад болхлой тIахьожама йизза йола бокъонаш шерьяра хьакъехьара Указ а. Цар балхаш дергда правоохранительни органашца цхьана вIаши гIо а деш. Аз догдоах, моттигерча Iаьдалаша, къахьегама коллективаша боагIача хьисапе уж хьаллоацаргхиларга.

Де лерхIаш белгал мелдаьр чрезвычайни хьисап долаш да. ХIаьта а кхачан дош вайга къоасталургдац, кризиса кIалхардоалалургдац хьалда гола а теха ахархошцарча гIулакха, юрта сибат хувцара вай юха тIа ца дерзе. Ахархой массаза а хиннаб, болаш а бус общество кхоабараш. Цар атта боаца къахьегам массане а могабе а хьаллаца а боагIа. Нагахь санна хабарашкара гIулакхага довла вай доахке, эггара хьалхагIа де дезар юртарча вахара хьал экономически а социальни а даькъе эргадаьккха тоаде деза.

Юрт юхадийнъелга общества эзделацара декхар да. Цудухьа мохк политически эргабаккхара политике керттера лоархIаш хургда аграрни дош.

Вай могадаьд юрта боахам лелабара дукха формаш хулга, юрт эргаяккхара наькъ тIа а даьннад. Цу наькъаца дIадаха деза, ахархочун, лаьттанца болх беш мелволчун кхетамах а нийсача уйлаех а ког гIортолга а еш. 1991 шу хаьдда голатохаш хила деза лаьттанцарча гIулакхашта хувцамаш дара. Вай съездо лаьрхIача Декларацеца дIакхайкадича мегаргда, аьнна, хет сона 1 январе дениз ахархой боахамашта, берригача граждашта духьале а йоацаш юртабоахама продукцена лаьрхIа лаьттан доакъош дIаделча, даим аьнна а тIехьенгара тIехьенга дала а бокъо йолаш, арендагIа. Президента УказагIа республикански а моттигерча а органашта могадергда дIаэца безам болчарна кхы тIа а коара боахамаш леладара эша лаьтташ лулга. Кийч а даь республикашца дагадовлар духьа дIа-хьа дIахьийтал сомий бешамаш а хьасбешамаш а лелае безамболчар дехар кхоачашдара хьакъехьара Указ. Дикка лаьрхIача цу гIулакха эшаргда 5 миллион га лаьтта.

Республикански моттигерчеи органий кхы ха а ца йоаеш дерригача лаьттай инвентаризаци е езаргья. моллагIчун доалахьа уж лаьтташ дале а. Из ларде а лувцаш хьае еза паччахьалкхен лаьттан запасаш, ахархой боахамашта, арендаторашта, кооперативашта, юрта баха а къахьега а безам болча берригача гражданашта дIа а тергдолаш. Цу гIулакха лаьрхIа ахархой а шоаЙ доалахьарча коарча гIонна долча боахамашта йолча гIойленийи стимулированеи система кийчъе, аьнна, тIадиллад хIанзле а.

ХIанз цу дешах кхеташ боагIа, аьнна, хет сона общества. Бакъда цхьа хаьдда дола дош да цу хьакъехьара уйлаш екъаенна, къовсам айлуш боагIаш. Аз дувцар да лаьтта сага шиЙ доалахьа хилара дош. Цу хьакъехьара са дагадар довзаш да. Из дош да, аьнна, хет сона халкъо ше къоастаде дезар. Цо ше даьр — из чакхдаргда. Мехка Президент се хиларах тарра, халкъа депутатий йиълагIча Съездага къоастаяйта хьачулу аз цу деша хьакъехьа мехка (республикашка) референдум яра йола предложени.

Дош хаддаш ала безам ба са, советски ахархоша, аграрни сектора дерригача доакъой къахьегамхоша, мехкарча хIанзарча ситуаце маIан нийса кхетадергхиларах, шоашка кхоачаргдолча гIонах, боахам лелабара оттадаьча кердача хьалех пайда а эцаш, кхачан продукташ совъяхара шоашта могар цар дергхиларах тешаш ва со, аьнна.

III.

БIарчча хьайцача экономикана стабилизаци ярах, СССР Лакхехьарча Совето тIайцад «Халкъа боахама стабилизаци яреи рыночни экономикага довлареи керттера лостамаш». Из да дискуссей а альтернативни проекташ вIаццдухьалъувттаяра а ха чакхъяьннай, яхилга. ГIулакхаш де деза ха хьатIакхьчай. Этта хьал чоалхане хилар бахьан долаш хIаьта а.

ХIанз а чIоагIъянза я 1991 шера йола плани бюджети. Бахьанаш — гIулакхаш вIаши дагабувлаш ца леладар, тIеххьарча хана союзни а республикански а органаша тIайица законаш цаI шоллагIчоа духьала хилар. Производства материальни сфере а бюджета чотагIа финансировани еш долча доакъойка а болх беш болча къахьегамхошта вахара овлангарча дешаЙ хьакъехьардар къаьгга гуш доацаш цIаккха ца хиннача тайпара хьал эттад хIанз. Уж а вожаш а кхыметтел январе а алапи доацаш биса тарлу, нагахьа санна из хьал мел ца дой. Цунца дувзаденна аз поручениеш еннаяр 1991 шера лаьрхIа экономически дешашта республикашта юкъе ханна йола соглашенеш кийчъяра хьакъехьа. Цу тайпарча документа проект ерригача республикашка йийпай. Замечанеш хьакхьчай. Кийчъяь яьлча соглашенена кIал кулгаш яздергда.

Аз догдоах, федераце Совета состава чуйоагIача республикай кулгалхоша, этта хьал чоалхане хилар кхета а деш, из соглашени тIаэцилга тIехьататтарах хила тарлу дерригa харцахьа мелдар теркал а деш, политически хьаькъал гойташи боагIаш бола бехктохам болаши чакхдоаккхаргхиларга. Цо дIайоахаргья рынкага довлара чоалханеча хана халкъа боахам лерттIа болх барга баккхара наькътIара духьаленаш.

Мичча беса дале а цу гIулакха барт беш белгала ха дIагIоргйолга теркал а деш, юкъе этта латта боахамий бувзамаш метталоаттадарах дола Указ арадаьккхад, хIаьта правительства тIайицад хьатIадоагIача шера хьалхарча квартале боахама бувзамаши бюджетни отношенеши нийсъеш дола соцамаш. Укх деношка къоастадьд кхыдола тIехьатетта йиш йоаца дешаш а. Мехка чухь а импортагIа а бийдал лоаттаяра хьакъехьара дешаш къоастаделга тIехьататтарах хьахинна яйтача промышленноста предприятешка хьал тоаде дезаш да. ХIанз решенеш тIайицаЙ йоагI - йоагIача ресурсай авансови закупкайи поставкайи хьакъехьа.

Укх чоалханеча хана геттара дукха хIамаш да топливно - энергетически комплекса, транспорта, бувзама балхах тийша. Бюджетни ассигнованешта ограниченеш йолча хана хиланза дарггоацаш лоархI специальни стабилизационни фонд хьаяр. Цун декхарех цаI да мехка вахар Iалашдара лоархIаме дола уж доакъош тешшаме болх беш хилийтар.

Со теш шахтераша, мехкдаьттахоша, связисташа, базови отраслей болхлоша хIанзарча ханара бехктохам дика кхетабеш хиларахи вай экономика лерттIа вIаштIехьаяккхара шоашкаба мел доагIар цар дергхиларахи. ХIаьта болх бен халонаш яхеи хар, патриотизм, мехка гIулакхашта бехктохаме хилар царга долаш да.

Тахан мехка эггара хьалхарча аргIан проблема — ахчан обращени вIаштIехьаяккхари паччахьалкхен бюджета дефицит кIезигъяри. Из дара чакхдоахаргда укх тайпара гIулакхаш: чIоагIа кIезигъергья производственни капитальни вложенеш; хьалъяь яланза йола объекташ совцаяри йохкари; финансови средствашеи материальни ресурсашеи пусковни объекташта тIаерзаяр; пайда беш йоацача предприятешта еш йола дотацеш дикка кIезигъяр; административно - управленчески расходаш кIезигъяри дуккха бюджетни организацеш самоокупаемостага яхари; военни расходаш кIезигъяр; бюджетни дефицит дIаяккхара йола средство санна лелаю эмисси соцаяр.

ДIахо хьоргда бахача наха средстваш сберегательни банкашка чуозилга а дуккхача хана леладеш дола товараш гарантированни эцилга, квартираш, сомий бешамий а хьаса бешамий а участкаш, гIишлон материалаш, гаражаш, и. кх. дI. йохкилга а. Министрий кабинето уж дешаш тIатеIIа лела а дергда - хан-ханахьа отчеташ а тергья.

Стабилизаци еча хана дIателача ахчан фондаш боахам лелабарах бухсоццаш хьахулачунца чIоагIа дувзаш хилара механизм хила еза вай. Фуд хIанз хулаш латтар? Карарча шера итогегIа промышленни производство кIезигъяла тарлу 1,5 процент, хIаьта из иштта дале а алапеш хетаргахьа 8 процент тIаккхета тарлу. Кхыйола ахчан доходаш дегIаяхкарца цхьана — иштта а вешта а лакхъенна дохо даш юаши рынкага дахар юхадетташи йолча инфляце керттера источник я из. Дувцар вIалла а дац алапеш лакха хиларга бодача наькъа цхьан тайпара духьаленаш увттаю, яхилга. Со ала гIертар кхыдар да, лакха овсарле йолаш къахьегаш хилча алапеш лакхлуш хилар. ЛоархIамедар да уж лакхдалар продукци дуккагIа а дикагIа а арахецарца чIоагIа дувзаденна хилар.

Гаргарча ханара бетташ — из я цу цхьан ханна рыночни инфраструктура, рынкага доэлара хьалашка боахам лелабара керда формаш вIаштIехьаяхара хьинаре болх бу ха а. Кердача шера дениз овлангара хувцалургба СССР Лакхехьарча Совето тIайицача законий ларда тIа банковски система лоархIам. Госбанк арайоаккх исполнительни Iаьдала органий системана юкъера. Цу цхьан ханна шерра дегIайоагIаргья коммерчески, акционерни, кооперативни, паччахьалкхен йоацача кхыча банкай сеть.

Паччахьалкхен доалера предприятеш дIаяхара хьакъехьа. Оаха лоархI из процесс шиЙ доалахьен дуккхача тайпарча формашка, боахам лелабара кердача формашка, предпринимательствага довлар санна, къахьега безам хилара стимулаш лакхъяларга гIолла ерригача вай экономикана динамизаци яра средство санна. Цу тайпара никъ законодательно дIачIоагIбаьб. Цунга хьежжа хургда вай дIахо а.

Цхьабакъда общество хаттараш увтт. Эггара хьалхарчоа иштта жоп лургда аз. Паччахьалкхен доалера предприятеш дIаялар союзни предприятеЙ вывескаш хувцарах, е союзни доалахьара республикаЙ доалахьа уж оттаярах хулаш дац. Из иштта хилча союзни министерствай диктата меттел кхы цул мелагIа йоаца республикански ведомствай диктат йоагIаргьяр. Из хIанззе а йолаш я. Цун маIан латт предприяти рынка йизза бокъо йола субъект хиларах. Вож хаттар да: доал дер йолаш юсаргйий паччахьалкхе? Шеко яц, из дунен практика я. Паччахьалкхен доалахье хила йиш я союзни, республикански, моттигерча Iаьдалашта карайолаш — массанахьа вай боахам лелабара механизм болх беш хилийтара эшаш из мелйолча. Цхьабакъда паччахьалкхен предприятеЙ дерригa тайпаш болх беш хила деза рыночни экономика цаI йолча принципегIа: кооперативни, акционерни, арендни, кхыча предприятеЙ цхьатарра бокъонаш йолаш.

Паччахьалкхен доалера предприятеш дIаяхара процесс мишта дIагIоргья хьалхагIе кIеззига дар а теркалдеш хIанззе ха хала да. Аз еннача поручени гIа паччахьалкхен доалера предприятеш дIаяхара а халкъа боахама демонополизаци яра а программа проект кийчъяьЙ. Из чIоаггIа уйла тIаяхийта общество, законодательни Iаьдала органашка ювца а вIаштIехьаяккха а езаш я, цул тIехьагIа тIаэца а еза. Цхьабакъда, бокъонца гуш да паччахьалкхен доалера предприятеш дIайоахача хана акцеш, облигацеш эцара, предприятеш хьаэцара приоритет къахьегама коллективай членашта, къахьегама ветеранашта яла езилга. Из процесс дикагIа хилийтар духьа экономически стимулироване фондах юхедисачох цхьа дакъа, хIаьта иштта 1991 шера баьча пайдах дакъа дIахьожадича бакъахьа да акцеш хьаэцара, къахьегама коллективаЙ болхлошта уж дIа а лургйолаш. ВIашагIйоллаш йолча СССР паччахьалкхен рузкъан фондо белгалъе еза рузкъан мах оттабареи коллектива членашта юкъе акцеш дIаекъареи порядок. Цу тайпара фонд бокъонца вIашагIъелла яла еза гарггарча деношка.

Структурни практика. Из вай экономике еча перестройка, из динамичнегIа, социальни лостам болаш а керда хIама дIатIаэцаш а хилара юкъе доагIа лоархIаме дакъа да. Из бахьан долаш инвестиционни политике теркам тIабохийт наукоемки производстваш дегIайоалаяра, ресурсаш кхоеш йола технологеш юкъейоалаяра. Цу хана боккха лоархIам болаш я конверси — дика уйла а яь кийчъяь, ерригача машиностроительни комплексана модернизаци ярца айхха бувзам а болаш, кхыча мехкашкарча партнерашца цхьана гIулакхаш а леладеш хаьдда чакхйоаккхаш йола. Цу тайпарча программа проект Президентски совете йийцаЙ, цига дакъалоацаш дуккха Iилмахойи специалисташи а болаш.

Съезда хоам бе лоа сона, тоаьчул тIехьагIа программа тIайица хиларах. Цун ларда тIа отраслешка дIахо практически болх бергба из кхоачашъяра. Из деча чIоагIа лоархIаме да хIанзалца оборонни комплексе болх беш хинна лакха говзал йола кадраш метта лоаттаяр, цу предприятеЙ фондехи технологически культурахи хьаькъалца пайда эцар. Программе йолаш я граждански гIулакхашта эша продукци дуккагIа арахецара йола стимулаш хьаеш йолча льготийи защитни механизмайи система.

Вайна хьалхашка латт паччахьалкхен юкъара декхар — вузовски отраслевойи Iилма вIаштIехьдаккхареи цунна стимулироване яреи принципашка, мехка образоване ерригача системе перестройка яр. Из де вай доладеннад фундаментальни Iилмагара хьа а доладенна. Кийчъеш я лакхера школа дегIайоалаяреи халкъа образованена йолеи паччахьалкхен программа.

Перестройке вай декхар оттадаьд мохк дерригдуненн боахама системана юкъехьоргболаш. Цхьадола хIамаш цу оагIорахьа даьданнад. Арахьара торговли тотальни паччахьалкхен кара хилар дIадаьккхад, предприятешта бокъо еннай паргIатта арахьарча рынке йовла, кхыча мехкий капитала никъ хьабийллаб, дIабаьккхаб экономически даькъе цхьадолча мехкашца леладаьча гIулакхашка средстваш йоаеш цкъаза лелабаь идеологизировании никъ. Торговли шинна а оагIонна пайдане йолча ларда тIа йоаккхаш латт. Сома конвертируемостах аьлча — цунна эшаш дола хьалаш хьаде доладаьд. Хьалха хетар из гаьнна тIехьагIа мара эшаргдоаца декхар да, аьнна, бакъда вахаро хьакъехьар из иштта доацилга. Бакъдар аьлча, массехк этап эшаргья цу гIулакха, царех хьалхара яр — чурча рынкера конвертируемость.

Арахьарча торговле вай структура, хала хете а, хьалхе оттаьча тайпара лел. Вайл хьалхагIа леладьраш дIатекха дезача эттад вай. ЭкспортагIа дIаух керттерча даькъе энергетически бийдалеи ресурсаш. Цхьабакъда хIанз укх сахьате динза ца доалаш деш дола из гIулакх а хьаькъале де йиш йолаш да. 1991 шера де лерхIар кхета а деш кхыча мехкашкара капитал юкъейоалаергья вай бийдален топливно - энергетически потенциал технологически кердаяккхара, бийдал кхы а дикагIа чакхъяккхара, дуккхача отходашта утилизаци яра, экологически дIадехараш теркал а деш.

Стимул йолаш леладергда вай кхыча мехкашкара капитал хьачуувзилга, эггара хьалха бахача наьха вахара боарам лакхбара сихагIа пайда боалаш йолча отрослешка. Уж я — яйген кхачани промышленность, керда технологеш, энергетикана, транспорта, бувзама модернизаци яр.

ТIеххьарча хана телхад мехка валютни хьал. ХIанз, шоана ховш ма хиллара, вIашагIъеллаЙ союзно - республикански валютни комитет, валюта хьакъехьара республикашта юкъерча а отрослешта юкъерча а отношеней проблема нийса лоаттаергйолаш. Цу хьакъехьа вайна эггара халагIа хургда 1991 шу. ЗаемегIеи кредитегIеи дIатела дезар эггара дуккагIа цу шера хургда. 1992 шера дIатела дезар нийсса шозза кIезиглургда. Цхьадолча мехкий кулгалхоща къамаьлаш хиннад кредиташ хьожаяра хьакъехьа. Самардийнахьа Риме Европейски сообщества мехкий паччахьалкхенаштен правительствашти керте латтарий совещане могаяьй вай экономически реформаш, цу даькъе бIарччача 1991 шера сихха кхачан продукташ лоаттаяр, царех цхьа дакъа — юхаяла ца езаш а лоаттаяр хьаллоацаш, Советски Союза кредитни, технически, кхыдола новкъостал дара план. Бакъда массане а, ма дарра аьлча, кхетаду доазол арахьара деш дола новкъостали кредиташи мел лоархIаме яле а цар къоастаергьяц вай проблемаш. Догдаха деза воаЙ низашка, рынкага довлар дика вIаштIехьдаьккха а хьадда а хиларга, экономе чIоагIагIа йола режим оттаярга.

Маьхаш, доходаш, социальни, политика. Рыночни экономика хьалашка маьхаш бухсоццаш доагIар хьадехареи предложенеи ларда тIа белгалдоахаргда. Цхьабакъда из де йиш яц катехха. Балансировании йоацача рынке доал де ца могаш маьхаш лакхдаларо дуккхача наьха вахара боарам юхатохаргбар. ТIехь-тIехьагIа шерьергья вай шоаЙ лоIамеча маьхий диапазон, централизованно увттадераща цхьана леладергда уж, баха нах социально лорабелга Iалашдергда. ХIанз вай из система кийчъеш да. Цу даькъе вай мелдер соглашеней ларда тIа вIашагIкхеташ хила деза. Боккха лоархIам болаш хила йоагIа укхаза федераце Совет, шиЙ кердача функцещца.

Маьхаш хIанззе а лакхлуш доагIа, из массанена холуш да, хIаьта паччахьалкхе болх беш хила а еза, юххьанцарча этапе хиланза яргIоаца из процесс сел чIоагIа наха IаткъаргIйоацаш, къаьстта кIезига таро ярашта, фиксированни алапеш нйдерашта: хьехархошта, лорашта, эскаре гIулакхдерашта, Iилмахошта, культура а госучреждений а болхлошта. Цхьайола цу дешашта йола решенеш тIайица яьннай. КIезига доходаш йола вай гражданаш материально хьаллацара 1991 шера хьожаергья 65 миллиард сома боараме средстваш. ХьатIадоагIача шера социально - культурни гIулакхашта лаьрхIа ергIола расходаш алхха паччахьалкхен чотагIа яраш 30 процент совгIа лакхлургья — бIарчча хьайцача дIадахача 15 шера лакхъеннараш миссел.

Решени тIайицаЙ культура, унахцIено лораяра, образоване, цхьайолча кхыча бюджетни отраслей болх лошта йола окладаши алапеши ханал хьалха лакхдара хьакъехьа; пенсеш, дешаш болча кагирхой стипендеш, ноаношта йола пособеш дикка лакхъяра хьакъехьа. Дукха ха йоаццаш тIайицад инвалидаш социальни лорабара хьакъехьара лаьрхIа Закон. СССР Лакхехьарча Совете цкъарчоа дийша чакхдаьннад нах балхашка дIанийсбара хьакъехьара Закон — цу тIа белгалъяь я тешшаме гарантеш. ВIашагIйоллаш латт нах балхашка дIанийсбара йола паччахьалкхен служба, шерлуш латт кадраш кийчъяреи юхакийчъяреи система. Президентски Iаьдало къаьстта чIоагIа йоакхо еш дарех хIама да — республикашца цхьана унахцIено лораяра даькъе мехка унахцIено лораелга дикка тоадара тIаерзаяь хьинаре политика лелаяр. Лоацца аьлча, социальни политика тIехь-тIехьагIа низ болаш тоалуш эргайоалаш дIагIоргья.

Юххера, новкъостий, кризис дIаяккхара хиланза дардоаца цхьаькха цхьа хIама да. Из да — мехка культурнии интеллектуальнии потенциалаш конструктивни а хIама хьакхоллаш беча а балха тIаерзаяр. Цу хьакъехьа дувцаш, общество кердаяккхареи цунна демократизаци яреи процессана, перестройка политикана Iилмани художественнии интеллигенце юкъедихьача доккхача, мах баь варгвоацача хIаман хам а беш.

Цунца цхьана ца аьлча валац со, интеллигенце дикка доккхача даькъо дIаяхача ханацара, шиЙ тийп-тайпарча группировкашцара гIулакхаш къоастадеш низ дIаахийтаро обществана пайда ца белгах, хьадаьр дохадергдола наькъаш хьалхьедеш, обществени сакхетама дистабилизаци еш хиларах. Кризис ирьеннача хьалашка интеллигенце цхьадолча даькъа таланташи знанеши халкъа сатем хилара, чоалхане проблемаш дIаяхара хьаькъале наькъаш лахара тIаерзаяьяц, хала хете а, цхьайолча моттигашка цIи минхьара яккхара, цу даькъе къамашта юкъерча гIулакхашка а, тIаерзаяь я, хIаьта ховш ма дий къамашта юкъерча гIулакхашка гучахьа моастагIал этталга, цIий Iоухийталга, цаI шоллагIчоа республикаш духьала яьннлга. Е селхан а, кхыметтел тахан а интеллигенце цхьаболча викалаша оала дош масса хана хилац дика уйла яь, бехктохкам кхетабеш оалаш.

Из иштта дале а аз массе оагIорахьара хьаллоацаргдар эфира, экрана, кепайоазон балха культурах бола дуккха нах юкъебахкарах интеллигенце дуккха викалаш чIоагIа новкъа долаш хилар, хIана аьлча интеллигента цIи, кхоллама паргIато хилар хьалха а доахаш пайдана йоаца, эсала, антигуманни хIамилгаш ара а йоахаш, цунца цхьана общественни мораль телхаю, культура яхача деша маIана шийна дискредитаци ю.

Со кхайк вай дуккхача къамех латтача мехка интеллигенцега даьхенна укх бехктохаме йолча хана шоаЙ декхар кIоаргга уйла а яь кхоачашде уж тIахьехаш. Со тешаш ва цо мехка сатем, порядок юхаметтаоттаяра, кIоаргга демократически хувцамаш дIахо дара эша хьалаш Iалашдара президентски Iаьдало де лерхIаш дола практически гIулакхаш кхетадергхиларахи хьаллоацаргхиларахи. Съезд тIахьеха безам ба са 28 ноябре берригача мехка культура викалаш вIашагIкхийттача хана тIайица Деклараци а дерригача боарамашкарча Лакхехьарча Советашка даь кхайкарал а хьаллацара. Из къаьгга цIи йолаш дола «Культура общество кIалхарйоаккхаргья, нагахьа санна общество культура лорайой» документ паччахьалкхен культурни политика ларде отта йиш йолаш а отта доагIаш а да. Цо белгалйоах оамалий критери а бокъонца болча берригача интеллигентий болх а, къаьстта хIанз вай дегIаахара сел хала ха хьатIаэттача хана.

Культура ше санна кхы йоацаш хIама хьагулдеш хилар кхета а деш, президентски Iаьдало цу тайпара леладергда шиЙ гIулакхаш, массе оагIорахьара хьаллоацаргда общества творчески низаш, цун культурни потенциал ебаяр. Цу сфере хила йиш йолаш бац коммерчески никъ, базархой бар хIаьта а. Укхаза ориентираш белгалъяьннай — Даймехка кхел, халкъий нравственни унахцIено, мехка интеллектуальни тароНаш дегIаяхкар. Из дерригa — мохк гуманни социализма доазонашка кердабаккхарах дIакъаста йиш йоаца дакъа а да низбола фактор а я.

Новкъостий депутаташ! Аз саЙ къамаьла юкъе ца хьош кхы а дукха дешаш дус. ТIехьатетта йиш йоацараш дувцанза дардоацаш лаьрхIар аз. Къамаьл чакхдоаллаш цIаькха а хьоахаде лов сона дIаволалуш аьннар. Эттача хьало дIадех — мохк дIатIакхаьча йола лакха урхе яккхара ерригa материальни, адамий, интеллектуальни ресурсаш оарцагIъяха еза, общество кердаяккхара наькъа тIара халонаш дIаяха еза, из динамично дегIайоалаяра наькъ тIа довла деза.

ХIанз вайна къаьгга гуш да тIехьатетта йиш йоаца декхараш, гаргарча ханара перспективаш, вай дIатIакхача гIерта де дезараш. Массане а болх, практически гIулакхаш дIадоладе деза. Хаьдда дIаяккха еза политиканство, митинговщина, нах хьалхьебеш конфронтацеш еш хилар. Вайна цIаккха ца хиннача тайпара эшаш я дисциплинеи самодисциплинеи, граждански барт, тIатеIIа а низ кхо ца беш а къахьегар. Воай низах бIубенна хилар а. Воаш па доахаш хила деза, кхерам тIабоагIа, яхаш нах кхерабе а багIац. Лоацца аьлча, ерригa общество, ерригa къахьегама коллективаш, вайх хIаравар къамаьлашкара гIулакхага вала веза, хьадда дIахьалхашкахьа вахa веза.

Iалам бIехдераш—бехктокхаме

КХОАНА ТIЕХЬА ХУРГДА

Экологи — деррагача лаьттан тIа сагота гIа дола дош. Экологи — вайна гонахьара Iалам цIена лоаттадарах дола Iилма. Из бIехдарах къаьстта бокхха бала хул Грознена а вай республикана а. Нохч - ГIалгIайчен Госкомприрода отдела начальника Н. Езикова тха корреспондента А. Садулаевна иштта дийцар.

АргIанарча вейара чура отходаш нувхний яьшка чу чукховсача хана вай уйлайой тамаш я цар дIахорча наькъен дIахо царех хургдолчунн. Иштта нийса хила а мег из-м кхычарга яйтал цун уйла. ТIаккха кхычар йой цун уйла?

Нувхаш чукхувса яьшкаш латтача моттигашка, шаьрача моттигашка, наькъа йисте бIеха хьаж а йоагIаш массе тайпарча цIагIарча бIехача хIамай, нувхний, жагIан, макулатура, пахашкий гувнаш латташ бIаргадайча, тIаккха хеталу, шоаш беча балхага диллача цун йоакхо е декхарийла бараш башха сагота а бий-хьогI цу хIаманна, аьнна.

Нохч - ГIалгIай Республике чIоагIа воча хьал тIа да токсични промышленнии коашкарча чIоагIачеи отходашта утилизаци яра гIулакх. Нувхаш дIакхувса кийчъяь моттигаш ца хилар городашка, юрташка, нах бахача кхыча моттигашка дукха яда цу тайпара отходаши нувхаши наькъашта, хишта йисте. Къаьстта а дукха я уж Грозне Карпински кургана тIагIолла дIахьовзача наькъа йисте, Аргуне дIаводачахьа.

Гонахьарча хозача Iаламцара безам боабеш я Серноводски курорте дIачуводача латта кхалаж. Цу кхалажаша дукха дIалоац хIама дIае мегаргдола дика латташ, хиши фон бIехду, Iалам ийрчадоаккх, горожанийн юртахойи Iаламцара чам боабу. ХIаьта хьайбаш леладеча фермашта гонахьа доаллар-м дувца а мича деза. Кхон гувнаши цIалаши латт дIа-хьа мел хьежача.

Промышленнии коашкара чIоагIеи отходаш лаьттах ехкилга вIаштIехьдаккхар, мехкдаьттахоша латтийта мазута Iамаш, хIаьта иштта кхашка тесса мегаргйоацаш лаьрхIаи пайдана йоацача яьннен пестицидаш цIенъяь дIайоахилга тахан къаьстта лоархIаме да, эггара чоалханегIарча экологически проблемаех цаI хиларах тарра.

Сагота воацаш мишта Iелу, масала мазутах хьалбиза Iами машиннаькъахоша хица - Iанарца цистернаш юлаш хиннача Ханкала яхача машиннаькъа станцена гонахьарча моттиге машиннаькъахоша бIех а даь дита 25 гектар хиллал дола лаьтта бIаргагуш хилча, цу тIа а мола хий доахача Старосунженски водозабора юхе а уж хилча хIаьта а. Мел баь а лаьттан тIоа толхабаьчул тIехьагIа (хIаьта вай кхерамеча сейсмически зоне ма дий), тешам бала цхьаккха а вац уж ерriга токсиканташ Грозне микрорайонашта ухача молача хих дIа а ийна царех зулам ца доалийтар.

Тахан республике кораьй 350 совгIа гектар дIалоаца нувхаш дIаккхувса 450 совгIа моттиг, хIаьта царех 172 мара лелае мукъа бенна а яц. Цу кхалажех цхьаккха а яц бокъонаша яххача тайпара йолаш. Кхыметтел Андреевски берчура керттера городской кхалаж йола моттиг бокъо йоацаш дIалаьца я, е къоастадаь лаьтта а, е цхьа бахьан мукъагIа гонахьара чуерзаяь а, е деш ха а доацаш. Эггара вогIдар да, цига кхалаж хьае лерхIача хана цигарча лаьттанна тохкам а баь, цунна кIалхарча хишта чIоагIа догIаш дийлхача, Iаьржа хий деча доккха дилла лоа дешача токсикканташ Шолжа чу Iочу а йихьа хий бIехдердий-хьогI аьнна уйла ца яр.

Промышленнии коа тIарча бIехачеи отходашта утилизаци яра эттача хьало дIадех цу дешах лаьца саггота гIулакхаш чакхдоахилга. Хьалхарча аргIанна наькъашта, хишта йисте, хьунашка а берчашка а Iохкувсаш латта промышленнии коашкареи нувхаш белгалъяьча моттигашка хьагул а еш лаьтах ехкаргйсла а йоагаергйола а гIулакх вIаштIехьдаккха деза.

Фусамий - коммунальни боахама территориально-производственни объединене а цун подразделенеша а тесса дитад промышленнии коашкареи отходаш хьайоаггIача метте дIаоттаелга; моттигера Советаш а мела я цу гIулакха.

Цудухьа хIара района, нах бахача моттиге кхалаж хургйола моттигаш белгалъяь, чулостаяь хила еза, цхьа бахьан мукъагIа цига порядок хургйолаш. Лоацца аьлча, хаьдда шоай моттиге йолча кхалажашка хьожаш да хила веза.

Городашкеи нах бахача кхыча моттигашкеи нувхаш хьагулъеши дIакхухьаши бола болх лаьрххIа вIаштIехьбаккха беза. Белггала аьлча, нувхаш хержа еза, полиэтилени кизга Iоакъингаши, тиша каьхат а аьшка хIамаш а, пахашкаши гаьнаши шо-шоаш хургйолаш. Овлангара денз тоабе беза нувхаш хьагулъе хержа декхарийла йолча предприятей болх. иштта нувхаш хьахержа бахача наьха безам хургбола гIулакх вIаштIехьдаккха деза. «Вторсырье» яхача республикански заготовительно - производственни конторанеи цун подразделенештеи тIера цхьанне а бехк дIа мича баьккхаб вторични ресурсаш гулъяра даькъе. Ишта дар 20 а 30 а шу хьалхагIа. Тахан проблема хиннай макулатура, пахашкаш, кхыйола отходаш дIателгах.

Экономически санкцеш е еза ха а хьакхаьчай. Цу гIулакха теркалъе мегаргйолаш я кхалажашка дIакхувсача отходех мах текха оттабаьча Белоруссе опыт. Масала, дохьаж доаллача чIоагIача отходий цхьан тоннах 500 сом доаккх, дохьаж ца доаллача чIоагIачарех — 5 сом, дохьаж доаллача коачача отходех — 700 сом, дохьаж ца доаллачарех — 5 сом. Цу гIулакхо предприятешка уйла яйтаргъя отходех пайда эцара.

ВIаши нийсдар дукха аргда вай, городской кхалаж тIа лаьрххIа йолча автотранспортни предприятешкеи, города заводашкеи организацешкеи гIолла талонаш ийю коашкара а токсични промышленни а отходаш цхьатарра цхьан кубометрах 20 кепиг а долаш дIакхахьара.

Хьаэца мегаргйолаш опыт я москвичий яр а. Укхаза 1990 шера 1 ноябре денз города сурт мичча бесса даь а толхадарах бехке йола организаци е цIенйий дIайоаккх, е бехке волчоа гIод тох. Харцахьара моттиг гучаяьлча — нувхий гув корабича — из дош бехкечунца дувц. Нагахьа санна иззаморг кора ца вича, лаьттан даьна дIатIабулл бехк. Уж дIаяха хоада а йийя ха оттаю. ХIаьта, нагахьа санна ше хиннача латтийсача, прейскурант болх бе йолалу нувхий гувнах 10 эзар сом доаккх, территори ший ханнахьа цIен ца ярах — деннеи бийсаннеи хIара квадратни метр тIара 3 сом. Карт бIеха хилча — квадратни метрана тIера — деннеи бийсаннеи хIара 1 сом, цIеной сибат бIеха хилча — деннеи бийсаннеи 15 сом.

Вахаро чIоагIа дIадех мукъа баланза йола кхалажаши бIехъяь моттигаши тIайолча территоре дай йола ерriга предприятеш, колхозаш, совхозаш уж тIера дIаяха декхарийла еш дола закон арадоаккхилга. Нагахьа санна оттаянза ца йоале кхалажаша дIалийцача моттигий проекташ увттае а уж тIайола лаьтташ мукъадаха а деза. Цу хана къаьстта чIоагIа уйла тIаяхийта йоагIа кагий хиш, Iамаш, царна гонахьара моттигаш цхьалхаяхара, хиний йистош, хьарсамаш цIендара чакхдоахаргдолча гIулакхашта.

Мукъа баланза йола кхалажаш дIаяхара де дезаш дола балхаш Iалаьмате дукха да. Царех лоархIайой тамаш я фусамий-коммунальни боахама предприятеш, моттигера Советаш. Ха хьакхаьчай хьалхарча юхьига предприятей, муниципальни органий, республика Госкомприрода чотах болх беш а цул тIехьагIа хозрасчетни предприяте чIоагIа позици хьалаьца а хургйола специализированни республикански объединени хьае.

Хьаллаца доагIаш гIулакх да аьнна хет сона, дукхтача городашка а санна, МВД подразделенешца хургйолаш санитарно - экологически милици оттаяр. цIеной порядоки хулийтара тIахьожам лоттабелга цунна дIатIа а дуллаш.

РСФСР Министрий Совето Российски Федерацера экологически хьал унахцIена лоаттадара саггота чакхъяха оттаьча мероприятешта юкъе лихьад Нохч - ГIалгIайчен Госкомприрода инициативагIа Грозне токсични промышленнии коашкарча чIоагIачеи отодашта утилизаци ергйола полигон хьалъелга. Цхьабакъда таханарча дийнахьа эттача хьале, кхалажаш, гIирсаш дечарей коашкареи нувхаш, тIабоагIа лай токхам санна, кхерамеча боарамга дIакхоачаш латтача, городашта, райцентрашта, нах бахача кхыча моттигашта бокъонца бола бала а хиння дIаэтташ латтача хана. ХIана укх сахьата вай цар къайладахьале, хIанз а тIехьалоацача хана массава сардагIа а ваьнна, из проблема къоастаяйта хьажа деза вай. Эггара аттагIачара — вошкара дIадолалала деза. Тахан а ма дий городе коашкара аракхухьа отходаш атта хьахержа йиш йола хьал: кхачан отходашта оттаьь бешнаш, нувхашта оттаьь яьшкаш я латташ. Цхьабакъда кхачан отходашца дукха хул кизга Iоакъингаш, тишача аьшка хIамаш, нувхашца — кхачан отходаш. ХIаьта а воаш де декхарийла дола хIамаш деш дац вай.

Из бакъдар вай кхетадалцца йолча хана, хIара деннарча вахара норма а яь вай из дIаоттадалцца йолча хана вайна юкъера дIаяргъяц тIехь-тIехьа дукхагIа Iовш латта, юххера а сага ший вахара кхерам тIатоссаргболаш йола промышленни предприятейи коашкара аракхухьеи отходаш. Юххера а, вай кхетаде деза, хIанзарча наькъагIа кхы дIахо даха йиш йоацалга, кхоана дагадоаца доккха зулам вайна качдоагIргдолга. Тахан эггара саготагIа йола проблема я токсични промышленнии коашкара аракхухьа чIоагIеи отходаш гулъяра, царна утилизаци яра проблема.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА СОЦАМ

Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо сопам бу:

1. Малгобекски районе вIашагIйолла Нижнеачалукски юртсовет, административни центр Даби-Юрта а йолаш. Ачалукски юртсовет зIамигъяра чотагIа.

Нижнеачалукски юртсовета состава юкъе яхийта нах баха моттиг Даби-Юрт.

Нижнеачалукски юртсовета доазув чIоагI а де Ачалукски юртсовета доазонаш хувца а хувца хьачуденнача схематически карташка хьежжа.

2. Ножай - Юртовски районе вIашагIйолла Гиляниински юртсовет. Гиляны яхача юрта административни центр а йолаш. Зондакски юртсовет зIамигъяра чотагIа.

Гиляниински юртсовет состава юкъе яхийта нах баха моттиг Гиляны яха юрт.

Гиляниински юртсовета доазув чIоагI а де Зондакски юртсовета доазонаш хувца а хувца, хьачуденнача схематически карташка хьежжа.

3. Ножай-Юртовски, Малгобекски халкъа депутатий райгорсоветий президиумаша хоржамаш долда керда вIашагIъехкача халкъа депутатий юртий Советашка «Халкъа депутатий моттигашкарча Советашка хоржамаш дарах долча Нохч-ГIалгIай АССР Законага» хьежжа цар балха эша хьалаш Iалаш а долда.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель А. Н. ПЕТРЕНКО.

г. Грозный, 1990 ш. 14 декабрь

Бехктокхам бовзаш хилча

Мехкарча халкъбоахама экономика чIоагIа халача хьала тIа йолча хана, шоаш луш дола мехкдаьттен газн тIа-тIа дукхагIа хилийтара шоашта тIалатта бехктокхам бокхха хилар кхетадеш ба «Октябрьнефть» НГДУ мехкдаьттахой. Шера керте бурувдеттараша йисте а яьккха, мехкдаьтта луш йола цхьа скважина мара хьаенна еце а. Дукха къахьийгад цар хьалхашка латта декхараш тIехкхоачашдара. Дукхача шерашка мехкдаьтта ца луш, сеца лаьттача къаьнача скважинашта капитальнии лаьттан кIалеи ремонташ а еш, болх бе йолаллийтай уж. Цар тIоанашкара цIендаь «Iаьржа дошув» хьадаккхара тIаерзаяь дукха организационно-технически мероприятеш чекхъяьхай. мехкдаьтта луш йолча скважинех пайда ийбара коэффициента заданеш тIехкхоачашъяьй. Уж а кхы а балхаш дарах цар вIаштIехьдаьлар деррига технико - экономически хьокхамий укх шера план хачал хьалха кхоачашъе. Пачхьалкхен планагIа лаьрхIачул тIех цар даьккхад 30 эзар тонн совгIа мехкдаьттеи 66 миллион кубически метр газн. ИоагIачул тIех маьхалъяьккхай 135 эзар сома маьха товарни продукци.

Массаза санна НГДУ промыслашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг дIа ца хецаш хьайоагIа Ларионов Александр Васильевича кулгалдеча цхьоалагIча промысла коллектив. Карара шу доладелча денз таханарча денга кхачалехьа духхьал цо ше заданел тIех даьккха мехкдаьтта 29 эзар тонн я.

Х. ДЗЕЙТОВА, И. ДАХКИЛЬГОВ

ГIАЛГIАЙ МЕТТАХИ БАГАХБУВЦАМАХИ

(ДIахододар. Долалур 18. 20 декабре арадаьннача газеташ тIа).

Долаш да илле тIа ширденна дешаш: моаша (куропатка), хешт (выдра, нутрия), гIармиха (крымски саг), дото тийдергаш (кхалнаьха гIсвтала наькха тIа леладаьча дото меттех доахкараш), «Ээде» яхача дешах хьаьнна я деша форма «оздинг», — тахан вай меттаца лелаеш яц из.

ЦIаста кIудалах
Хьаьса бохк тесса,
Гез-даьре пхьош
духьал лаьца,
Совра пашмакх кога
йийха,
Сос бина гIаж санна
яIа тесса,
Iам тIа боабашк
санна терка,
Хи тIа йодаш хиннай из
дадий Аьлбика.

Кхо пха бола пандар
бе а белла,
Картах а оагIо теха,
Пандарах тIелг а бетташ,
ПхьегIа тIа латташ хиннав
Из Зоврий Арсмак.

Шийга гIолла юрта
тIехьашка
Бажаш бола ды хьа а
лаьца,
Хьаста вахав из
Зоврий Арсмак.
— Енна йийла хьо,
дадий Аьлбика,
Чаме чу хи дал сона! —
аьннад цо.
— Iуйрийна дехкаца
сайрана боадонца
Хи тIа кхувла дин,
Делкъийга хIана венав
хьо?—аьннад цо.
— Цергех чам боллалца
хьа маргIала
бордаш Iовша венав.
Шурах йиза бIийг
агарах санна,
Хьа кIайча наькхаца
Ловза венав ше, —
аьннад цо.
— Венна вала хьо,
Зоврий Арсмак,
Ма доккха дош аьлар.
Iа сога!
Тиркал дехьара
Мусоста кхалаш
Юрта кIанташта
екъача санна,
Гуржий тикашкара
цIена кIада
Юрта бошта декъача
санна,
Мел доккха дош
аьлар Iа сога!
— Хьа Арсамак
лалва ше мел ва.
Ца хьожаш Iергвале, —
аьннад цо.
Тиркал дехьара
Мусоста кхалаш
Юрта кIанташта
йийкъай цо.
Гуржий тикашкара цIена
кIада
Юрта бошта дийкъад цо.
Кхо пха бола пандар
бе а белла,
Пандарах тIелг а бетташ,
Картах балаш а теха,
ПхьегIа тIа латташ
хиннав
Из Зоврий Арсамак.
ЦIаста кIудалах хьаьса
бохк тесса,
Гез-даьре пхьош юхьа тIа
а лаьца,
Совра пашмакх кога
йийха,
Сос бна гIаж санна
яIа тесса,
Iам тIа нек ду
боабашк санна,
Терка хи тIа йодаш хиннай
Из дадий Аьлбика.
— Лаьтта маьркIажа боад
Ессачул тIехьагIа,
МаьркIажеи
пхьеранеи юкъе,
ГIадж йоаца саг
жIали доацача
Коа тIа санна,
хьаккхашта дадий
Коа тIа вола Зоврий
Арсамак,—аьннад цо.
МаьркIажа боад
Лаьтта ессачул тIехьагIа,
МаьркIажеи пхьеранеи
юкъе,
ЖIали доацача коа
тIа вахар
Из Зоврий Арсамак.
Шийна тIадувха барзкъа
Ши шод баь йовлакха
юкъе делла,
Цунца яхай из,

Цунга маьре яхай из
дадий Альбика.

Доаладаьча иллена тIехьа автораша хьахойт, ер илли а бIарган дайнача СаIе даькха хинналга. Из илли тара да хьалхагIа оаха доаладаь хиннача «Йодаллехьа хинна къамаьл», яхача иллена. Бакъда, цу илле тIара вайна ца ховш дисад: йоI даьша ше маьре дIалуча, дIаяха раьза я е яц, кхы а да ца ховш: ше йодаьча зIамигача сагага а яха раьза из хиннайий. ХIаьта «Денали эздели» яхача илле тIа йоI ше бартагIа а йолаш йода зIамигача сагага маьре, бакъда, хьалхагIа йоIо тохк, из зIамига саг денал, эздел долаш ва е вац. Ше денал долаш а эздий волга дIагойт зIамигача саго. Из илли доахаш хиннача замах могадеш хинна хIамаш ду цо: аьлан рема лоалл, совдегархой тикаш хьо. Цига хьоахаваь вола Мусост малав ховргдац иллега ладийгIачоа, нагахьа санна из вай багахбувцам бовзаш веце. Из Мусост вувцаш ва вайнаьха турпала - эпически иллешка: Аьдий Сурхох долча а, «ГIаьла ГIайтакха» яхача а. Цу иллешка из аьла ва вайнаха зенаш деш, миска нах баха ца буташ. Цудухьа иллешка хестабу цу аьланна духьала увтташ хинна турпалаш. Вай багахбувцам дика ховш хиннача сага, Мусост малав вувца везаш дац, цудухьа «Денали эздели» яхача илле тIа цун цIи а яьккхе, цох дIахо кхы хIама ца оалаш соц бIарган дайна СаIи. Турпалхочо йихьай, оал, гуржий тикаш. Вайна ха деза, гуржашца вайнаьха гоамал ца хинналга, из хьахьокхаш дукха я вай багахбувцама юкъе тексташ. Гуржий е эрмалой тикаш ювцар хьадоагIаш хиннад, базараш еш лоамашка гIолла лелаш хинна совдегархой лоаманхоша, шоай аьттув баьлча, нахагара совнагIа даьккхача рузкъах хьалбикъа хиннараш бовзаш хинна хиларгара.

ЗIамигача саго ремаш лахкарца, тикаш яхьарца хьагучадоал цун денал. ХIаьта цун сина эздел хьахьокхаш дар да, цо ше мел даьккха хIама кхы а говрах-герзах кийчабаланса болча кагийча наха, юрта долча бошта дIахьа денъаш хилар, уж тайпа хIамаш деш хинна турпалаш наха безаш хиннаб, иллеша уж хестабаьб.

Хи тIа йодача йиIийна тIадувхар, цу йиIий болар дувц дукхача иллешка. Укхаз белгала долаш цхьа хIама дувц: йоIо шийна хьалха пхьош духьала лацар. Из тайпа хIама кхыдолча иллешка цхьаннахьа а дац. Хьалха вай мехкараша, шоаш хи тIа болхача хана, кIирбенна кагий нах шоашта бIарахьежаш хилча, духьала лувцаш хиннад чокхе пхьош е коара. ЙиIий цIи я Аьлбика. Из цIи юкъе йоалаяьй, илле тIа дувцаш дола хIама бокъонца хиннад, аьнна, хетаргдолаш. Ховш да, вай багахбувцама юкъе Аьлбика. Зазо яха мехкарий, истий цIераш дуккханахьа лелаеш йолга: «Хьамсара Аьлбика» яха оалам, Зайта Шахмарзах дола турпала-эпически илли.

Иллена юкъе долаш да «сос» яха архаични дош. Тахан цун маIан дукхагIчарна ховш дац. Корта бохоча малара даьла лоархIаш хиннав вай Сосан-ерда. Цун цIай-цIа лаьттад Маьтлоам тIа 1944 шера эккхийтад изи Маьттара-лаьла Яхари ши цIай-цIа. Вай даьша деза лоархIаш хиннача цу цIайцIеноех уж хинна лераши тIойн мара хIама дисадац. «Сос» беш хиннаб мукхахи, хуохи (мель), кIедж яьккхача хихи. Латташ цхьа ха яьккхачул тIехьагIа, цу сосах хьадоаккхаш хиннад йий. Из даьккхачул тIехьагIа, сосах юхейиса хIамаш доаханна, коарча оалхазараш кхоссаш хиннай.

ДАЬКЪАЗА ЙОI

Ше нанас дадийна
яьча бус,
Даьра ча хена кIала
Кадаш, керчаш хиннай.
ЦIокъа лом дарцо
хьовзадаьд,
Сура сай берташа
бохабаьб.
Берташа бохабаь сура
сай санна мецъенна,
ЦIокъа лом хьовзадаьд
дарза шелало,
Даьра ча кадаш,
керчаш хиннай
Хена кIала чайтонга
доарелла.
Ше хIана кхеллай сел
даькъага,
Кхеллача цу дала?
Ше хIана яьй сел
даькъаза,
Цу нанас дадийна?
ЦIи бе а елла, тIаьн
кIала ча а делла,
Юрта маьждиг
доагадича санна,
КъорIах къаьра дув
биача санна,
Сел даькъаза хIана
кхеллай ше,
Кхеллача цу дала?
Сел даькъаза хIана
яьй ше,
Цу нанас дадийна?
АрагIа зиза санна
Хабар хоза даьннар лайла!
Шолжа аьлха санна
Хабар шаьра даьр лайла!
БIарг тоIа а беш,
ЦIацкъам сотта а деш,
Цу бIаьхоча мера
оагIонца
Мела ладар лега а деш,
Юхайийрзай из...

Литературен багахбувцами тохкача Iилманхоша ювцаш я поэтически кечал «параллелизм»: вIаший тарадерзадеш, вIаший дусташ дола ши сурт гойтар; цхьан сурто вокх суртадар кIоаргдеш, цун маIан къаьгагIа хулийташ. Из кечал я укх илле тIа керттераяр. ЗIамигача саго хозачен шаьрачен къамаьлаца Iеха а я, цу тIа гIолла даькъаза яьнача йоIо тараю, ше даьра човнаш хиннача - наначацеи цун чайтонгацен; тарьо мецача берташца, цар биача саьца: тарьо дарцо чувхадеча цIокъа ломаца. Цу тарадерзадаро къаьста дика хьахьокх йиIийна тIаэтта хинна халонаш. Из хIама кхы а кIоаргагIа хьахьокх укх дешаша: юртара маьждиг доагадаьр а къаьра дув бнаьр а наха селлара даькъаза ваьккхавац, ше санна, йоах йоIо ший монолога хьисапе долча илле тIа.

Илли чакхдоалаш дувцача сурта тIа вайна гойт йиIий елхар. Багахбувцама юкъе цу тайпара дола сурт хIанзолца хезадац. Укхаза вайна хьахойт йиIий мераж йIаьхо хилар, бIаргех доагIа хий тарду мелача ладарца. Ер дакъилг литературни произведенешта гаргагIа да.

УКХ ЗАМАН ДОАКЪАЗАЛ

Iуйран малх арабаьнна
боагаш латт,
Къаьга елаенна я
сийна сигале,
Лоаман хьу оалхазарий
иллеша кхайкош латт,
Сомадаьнна да даьла дуне.
Цу Тирка берда тIа ваьнна,
Тиркага хьежача:
Шин аргIа юкъе дедда
дода къона аьхка санна,
Ловзаш додаш гургда
бIасийна Тирк...
Цу керага корта а билла,
керага ладийгIача:
Тхьайсача хьуна юкъе
цIувза цхьалха
балхазар санна,
ГIийла делхаш корорг да
кер чура дог...
Да венна дisa, хьо,
маьлха ва дуне!
Мел деха хьайзар, хьо,
маьлха дуне!
Да венна йиса, хьо,
йохар ва зама,
Мел ехар, хьо,
йохар ва зама!

Ший комментаре тIа Дюмезила теркаме хоам бу вайна: тIехьара биъ мугIа багахбувцама тIара ба, царех хьалха дола мугIараш Джабаге (цо ше аларца) шийгара кхелла да, царца из ший цхьан новкъоста гIалгIай поэзен тIа рифма йолга хайта веннав. Цу хоамах гу Джабаги поэтически хIамаш кхолла гIерташ хинналга. Вайга хаьттача, цо кхелла мугIараш цхьаццадараш багахбувцамах да. Иштта хила а доагIа из. Масала, Т. Бекова ший стихаш кхоллача хана, вай литературни традицеш (тIехьале) цу хана ца хиларах, хьаккхашта пайда ийбаьб багахбувцамах. ХIаьта Джабаге ший йоазош 1935 шера кепатеха дале а, вай къона литературни поэзи цунна йовзаш хиннаяц. Вай хьалхара поэташ бувцача хана, Джабаге цIи а хьоахае йоагIаш я, аьнна, хет тхона.

Шийна чу йолча саготонга хьежача ховргда, хIанз оаха йоалаю стихотворени эмиграце волча саго язъяь йолга. Автора дага латт ший даьхен лоамаш, хьунаш, бIасийна Тийрк. Бакъда, дог лазача автора йоккха сагото ю, дунен дохарах, зама йохарах, цудухьа да автора «кер чура дог гIийла делхаш».

НАЬНА ДЕГАНIОВХО

Хьажал, нана, хьай кIанте:
Дына ховш ди къувкъош,
Дынара воссаш.
мохи бегош,
ЗIы хьада Iад санна,
Ды кIогора тувсаш,
Морхийла малх санна,
Ды юкъе тувсаш,
ВоагIаш латт ер кIанат,
ВоагIаш латт ер кIанат!

Хестора илли да ер. Нах вIашагIкхийттача йоIо илли оалаш нийслора, белгалваьннача зIамигача сага е къонахчоа хетадеш. Хьасоттадаьча Iадах, дIатоссаш хиннача пхаьнах вай хIанз оалаш а яздеш а дешаш да: «пха», «тIаьск». ХIанз укх илле хоам бу вайна цох хьалха «зIы» оалаш а хинналга.

ГIАИГIА

Цхьа лаьча дар,
ма йоахий,
Цу лакхча ва лоаме,
Ше далла кхоллаш
Цхьа ткъам
боацаш кхелла.
Кхеллача цу дала
Шийна ткъам ва
беннабаларе,
Ше гIоттаргдар, ва яхаш.
Цхьа поп бар, ма йоахий,
Цу хьуна ва голашка,
Ше делла кхоллаш
Ткъов йоацаш ва кхелла,
Кхеллача цу дала
Шийна ткъов ва
еннаяларе,
Ше латтача агаргбар,
ва яхаш.
Цхьа седкъа бар,
ма йоахий,
Цу сийнча ва сигала,
Ше далла кхоллаш
Лир доацаш ва кхелла.
Кхеллача цу дала шийна
Лир денна ва даларе,
Ше деррига дуне
Сийрдадоаккхаргдар,
ва яхаш.
Ткъам боаца лаьча деций,
Воша воаца воша?
Ткъов йоаца хи беций,
Тайпа доаца из кIанат?
Лир доаца седкъа беций,
ВоI воаца ва да?

Доаладаьча илле вариант кепатеха я «Дега гIоз» яхача гуллама тIа. Цхьаццa элементаш корайоагIа кхыча иллешка а. Укхаза мел дувцар, бокъонца багахбувцама IаьдалагIа дувц. Дерригача илле маIан гучадоал цун тIехьарча даькъа тIара. ХIаьта цунна хьалха доагIа кхо дакъа вайна хьалха отт, доккха, даьржа метафорически дустара хьисапе. Iалам дувцача сурташца ювгаю илле тIа адама дега чура сагото, гIайгIа.

НОХЧИНИ ШАМАЛИ

«Лоам лакха ба»,—аьнна,
Лоам ваьлар Шамал.
Лоама ца корайир Шамала
Керта атта гIовге.
«Аре шера я», — аьнна,
Ара ваьлар Шамал.
Арахьа ца корайир
Шамала
ДегIа кIаьда мотт.
«Шамал» яхаш,
Шамал наха вувце а,
Шамалах «Шамал»
ваьраш
Нохчий кIантий бац?

Вай теркам тIаозаш да илле тIара керттера маIан: гIалгIаша йоах Шамалах, цох цIихеза къонах ваьраш нохчий ба.

(ДIахододар хургда).

БОЛХЛОЧУН УЙЛАШ

ТОАЛУРГДИЙ-ТЕШ ГIУЛАКХ

Грозненски района «Юбилейни» совхозе доярка йолаш болх беш я З. Хожбахмадова. Тахана шоай хьайбай боахаме эттача хьалех шийна хетар дувц Зинас.

— Ткъаь итт шу да укх совхозе аз болх бу. Дика дагайоагIа сона духхьала се укхаза къахьега йолаенна ха. Ицлац сецца нанас низагIа гIувттаеш балха иха Iуйренаш.

Цу хана сакъердамегIа яр, дикагIа болх бе безам боагIар. ТIаккха хIанз? Сога хаьттача, керттера вар саг ва, хIана аьлча деррига сагах тийша доландаь. Шоай декхарех дика лоархIа а беш, хьаьнала къа а хьегаш бола нах кIезига бац. Цхьабакъда, халахете а, тIехьтIехьагIа дукхагIа хулаш боагIа наха хьадаьчоа тIакхувдаш, атта, тийшача балхаца баха гIертараш. Уж ба тхо долча а...

Хьалха фермашка шортта Iалашдаь тайп-тайпара доакъар хулар. Ферме тхо дIакхаьчача хьайбашта Iунал даь хулар. Скотникаша шоай болх дика бора. Сецца хьабаьхке хулар специалисташ. Цар де деззача хьехар а новкъостал а дора тхона. Хьайбаш а унахцIена дар. ХIара Iатто кIезигагIа луш йола шура 9—10 литр яр. ХIаьта квартала планаш тIехкхоачашйора. Цудухьа алапи а лакха хулар. Мукъа ха йолча хана салаIа а, газеташ, журналаш деша а, телевизорга хьажа а йиш яр ЦIеча уголоке. Цул совгIа, болх чакхбаьлча мала дIайха чай а хулар. Цхьа сайре дIайодацар ловзар ца деш, са ца къердаш.

Цхьабакъда, тахан хьайбай боахаме этта хьал геттара во да. Укх тIеххьарча кхаь-диъ шера планаш кхоачашйиц тха совхозо. Цун бахьанаш дукха да. Царех, дIадувце а хьадувце а, керттердар — доакъар да. ТIеххьарча шерашка тоъал Iалашдац из, Iалашдаьр а во хул. Масала, укх шера Iалашгъяьча аьлах вар тессай. ХIаьта силос миста йоландаь доахана яац. Къаьстта дахка дезденнача хьайбашта цу тайпара доакъар тела мегаргдац остадувлар кхерам ба уж. ХIанзлехьа цу тайпара моттигаш нийслуш я. Хьайбаша меца хилча-м моллагIа хьалъюъ, бакъда шура-м лаьгIъю.

Со кхеташ яц хIанзарча специалистех. Институташ а техникумаш а кхьа кагий нах ба уж. Е из болх хьабе царна ца хар да, е бе безам боацалга да хац сона, болх цар лерттIа хьабац. Каст-каста зув ац уж. Iуйрана балха хьабоагIа уж, гIаьле бе а елле цхьан-шин сахьата дIа—хьа ихе дIаболх. Бакъда, цул тIехьагIа, бIарччача дийнахьа царех кхы саг бIаргагац.

Во чакхбоах племеннойи селекционнии болх. Духхьашха дехкача шинарех, дукха шура лу доахан хьахилийтара йоакхо йиц. ТIаккха, из гIулакх иштта нийслургдацар, искусственни осеменени еш яларе. Боахаме из вIалла еш а яц. Цудухьа доахан а Iаьхара дус.

Таханарча дийнахьа бетташ 25 етт ба сога. Царех 10—11 етт мара бац 10—12 литр шура луш. Вокхар эггара дукхагIа луш яр 4 литр я. ХIанад из иштта? Из да, къаьна доахан Iула юкъе дукха хилар. Уж доахан дIа а даьха царна метта къона доаханца Iул дебаде лаьрхIа деш хIама дац. Из тха специалисташта ха а хов, Iа дIааьлча цох дош ца хеташ кулг а лостадий дIаболх.

Болх хьабе чам боацаш шийла, бIеха я хьайбаш латтача помещенешка. Болх беш яц механизаци. Хьадеш дар кулг-кара ду. ДогIа дийлхача чIоагIа хотт боал коа-карта. ХIаьта, дийнахьа хьайбаш ара колдала латт. Сарахьа уж деттача хана дукха ха йоаю оаха уж цIендеш. ЦIеча уголоке латт дикагIйола мебель, телевизор, радио, дика кийчдаь да цIа. Бакъда, из массаза къайла хул. Бригадира ший доалахьа долаш санна леладу из.

Лоацца аьлча, болх тоабара тхона новкъост де дезаш бола кулгалхой цу санна хIаманна сагота а боацаш лелаш ба. Сога хаьттача, кхы тIехьа а ца доахаш тоаде деза тха совхозера хьалаш. Вешта аьлча, кулгалхой бехктокхаме оаз беза. ХIанззехьа из ца дой геттара воча даргда укхазара гIулакхаш.

ДIаяздаьр — М. ЧАХКИЕВ.

Ховли шоана вIашагIтехача Германе столица — Берлин вай планета тIа цаI хинна цаIелга?

Америка ВIашагIкхийттача Штаташка нах баха моттиг я цу тайпара цIи йолаш. Цу нах бахача моттигий бургомистраш вIашагIкхийтта хиннаб дукха ха йоаццаш «керттерча» Берлине «Люфтганза» яхача авиакомпане хьийха Нью-Йорк—ФРГ столица трассе фегара керда никъ хьабелларца дувзаденна. ЦIеча ратуша здане Берлински земельни правительствос тIанийцар хьаший.

АДН—ТАСС сур.

ИЙШШАЧА МЕТТЕ ЙОЛАШ Я ТЕЛЕФОН

ДIауйлаел оаш: цIагIа а балха тIа а доацаш, улица тIа нийсденнад шо, хIаьта саггота телефон тоха езаш а да, телефон - автомат гаьна я, вешта, болх беш йий а мича хов из-м.

«Сагота болх бац», — ишта моттиг нийсъелча хIанзле а йоах цхьаболча американцаша, тIаккха пинжака оагIоца доаллача киса кулг дохийт: цу чу улл цар зIаммига записной книжкилг миссел мара йоккха йоаца телефон. Из хьа а йийле, йоккха йоаца антенна хьал а яьккхе, кнопка тIа пIелг тоIабарца эшаш йола номер хьаккоста а йийя, абонент хьатIавех цар.

ХIанз укх сахьате из тайпа телефон Iалашъе йиш йолаш бац доккхийча гIулакхаш тIара чиновникаш е шоай доалахьа йоккхий фирмаш йолаш бараш мара, хIана аьлча аппаратех шоаех а царех пайда эцарах а бода мах чIоагIа беза ба хIанз а. Цхьабакъда ВIашашагIкхийттача Штаташка хIанз дукха фирмаш йолаеннай телекоммуникацей дукха системаш хьае, тIаккха цар йиш хулийтаргья, телефон чулаттача моттигаца а ца вувзалуш, нахаца шоашца вувзавала. Укх гаргаргтагIарча хана США рынке йохка арайоахаргья 75 долларал дукхагIа мах боацаш йола киса лелаю телефонаш. Городашка цар йиш хулийтаргья радиоталгIей новкъосталца холодильникаш миссел мара йоккхий йоацача приемни устройствашца бувзам тасса, тIаккха цар а шоай аргIанна вувзаволийтаргва е бIарччача телефонни сетаца е цу автономни системах пайда эцарашца.

Цу тайпара телефонаш, аьнна хет, геттара дика мегаргья тоъал йоккхийи безача маьхей йолча, ячести оалача, американцаша шоай автомашинашка увттаеча телефонашта меттел лелае. Царех пайда эцаш хIанз мехка 4,5 миллион гаргга саг ва. ХIаьта хIанз укх сахьате киса лелаю дарегIа телефонаш йохкаш йоацача юкъа ячеисти телефонаша укхаза бахача нахага таро хулийт дага ма деххинге а шоашта эшача моттигашца бувзабала а ха кхое а, автомобила чура къамаьл а деш. Бакъдар аьлча, ишта къамаьл дарга мах дукха бода, моллагIча автоматагара деча къамаьлах бодачул иттазза хIана бодац аьнна дукхагIа. Цудухьа ишта къамаьл дарах хьаяйтача счета тIара мах текха (хIаьта из-м бетта эзар а кхы дукхагIа а доллараш ма хулий), кхетадеш ма дарра, чIоагIа бIаьхийча нахан тоаеннача фирмаштен мара могаргдац.

ХIаьта, нагахьа санна шортта ахча а доацаш, хьо ноацача хана цIагIа е балха хьайга телефон техар малав а сенна техай а ха дезаш хьо хуле? Хьа гIулакха нийча я телефонни компанеш. Цар лургья хьона йоккха йоаца (зажигална е киса леладу записной книжкилг миссел мара) кIопилг, тIаккха цо, позывной дIа а нийца, оазаца хоам бергба хьога телефон теха хинна хиларах. Царех цхьаяраша хьыметтел хьа дIатоха езача телефона номер а хьаоал. ХIаьта дукхагIйолча хана, хоам хьа ма кхаьчча а, американцаша шоай офисерча е цIагIарча телефона номер кхостаю, тIаккха цигара а хов царна шоай мича телефон тоха еза.

Кхыметтел самолетаца болхача хана а телефон ца техача ца Iелуш, селлара чIоагIа американций вахарах летай телефон еттара оамал. Бакъдар аьлча, океана тIагIолла самолетаца болхача хана хIанз укх сахьата йиш яц телефон тоха — лаьттан тIа санна оттае йиш яц цу тIа йоагIйоагIаш йола радиоролейни станцеш. Вешта, из духьале а кастта дIайоаккхаргйолаш я бувзама спутникий новкъосталца.

Дунен тIа эггара шерагIа яьржача телефонни сетех цаI йолаш йола США хIанз телефонах гаьнна дIахьа къамаьлаш де йиш хулийташ йола устройство яь ца Iеш, хIара деннарча вахаре наха новкъостал деш йола средство а е гIерташ я. Масала, 90 миллион совгIа болча американцаша хIанз трубка хьалъайо почте гIолла хьаккхьачача каталога тIара хьалхагIе а белгалдаь е телевизора чу гIолла хьахьекхаш бIаргадайна хержа массе тайпара товараш шоашта эцар духьа.

Цхьайолча американски компанеша шоашта потребителаш тIаозар духьа, таро лу 800 цифрагара дIайолалуш код а йолаш йолча мах боацача телефонни номерий новкъосталца берргача мехка гIолла дIаяьржача шоай отделенешца бувзабала. ХIаьта вешта чIоагIа хоатташ продукци е информаци йолаш йолча вокх фирмаша 900 цифрагара дIайолалуш йола мах боаха телефонни номераш оттаю — цкъаза парга дукхха а дукхагIа бода мах городашта юкъе дIахьа деча къамаьлашка бедачул.

Дискови телефонни аппараташ нагахьа ца юсаш хийцай Америке кнопочничарна. Кнопкай новкъосталца коммутатора номер хьагулье йиш хинна ца Iеш, — шийй тайпара оаз хьахезачул тIехьагIа — цуьна IотIатохаш йола цхьаькха номер а хьанийцача, эшшаш йола информаци хьаеха а йиш я, абонента магнитофон йола а ялийта.

Гучох, укх хьатIадоагIача итт шера юххера а вахара юкъейоагIаргья видеотелефонаш, — кердача технологеша йиш хулийт уж къийчирга бода мах дикка лохбе а дукхха цхьана арахеца йолае а. Цудухьа кастта йиш хургья абонента къамаьл хьахеза ца Iеш, из ше бIаргаго а.

ХIаьта Канаде хIанз болх беш ба сага кулга йIовхал дIатергйола лаьрххIа датчикаш йоахка телефонни аппараташ хьаяр духьа. Цу хана трубка хьа а нийпа бетеIайнча, кулг а лаьца къамаьл чакхдалийта йиш хургья... Вешта из-м XXI-ча бIаьшерене мара хургдац.

Евгений ПОЗДНЯКОВ. (ИАН).

Сан-Франциско.

Хьежаш я олимпиада

Массаза санна берий Iан каникулаш — корсама уллувра сакъердаме мероприятеш, утренникаш, лаахерча клас сай дешархой салаIара сай ренаш. Iилмаца вахар дувза лаьрхIача эрудиташта шоай тайпара экзаменаш е я уж. ТIадоагIача шера 3—6 январе г. Грозне зIамигача физикий, математикий, химикий, биологий, информатикагIа йола традиционни олимпиада хургья.

Олимпиада йолча деношка цун доакъошхой республика Iилманхошца, промышленноста а юртбоахама а специалисташца вIашагIбетталургба. Царна лаьрхIа культурни программа кийчъяьй.

Олимпиаде котбаьннарашта лургда маьхера совгIаташи грамоташи. ХIаьта царна юкъе а белгалбаьннараш дешархой бIаьстан каникулаш йолаш г. Белгороде, г. Ростов-на-Дону хургйолча Всероссийски олимпиада-йиъ-лагIча туре дакъалаца гIоргба.

Цул совгIа, 6 январе Грознерча № 21 йолча юкъерча школе нийслагIчеи иттлагIчеи классашкарча дешархошта М. В. Ломоносова цIерагIча Московски пачхаьалкхен университета чуйоагIача № 18 йолча школа-интернате деша дIаоттара вступительни экзаменаш хургья.

ХIанз цу школе дешаш ба вай мехкахой: Гудермесерча № 1 йолча юкъерча школа дешархо Бугаева Камета, ГIойтIарча школа дешархо Ахмадов Адам, № 45 йолча школа дешархо Александр Дмитриев.

Аьттув балба шун, олимпиада доакъошхой.

А. СУРМАЕВ.

БЕРИЙ КХОЛЛАМ

«Цивилизаце керттера декхар — саг уйла е Iомавар». Томас Эдиссна хозахета аьнадац уж дешаш. ХIаьта а, кIезиг-дукха берий техническиски кхолламца вувзаеннача хов, из вахаре доладе мел хала да. Укхаза керттердар — бера кругозор шеръяр.

Цу дешашта хетаяь я Грозненски городской зIамигача техникий станце методобъединене технически кружокий массазарга заседанеш. ТIехьарча заседане хьоашалгIа енаяр Республикански техникий театра режиссер Исаева Тамара.

Берий технически кхоллама тематика сов шера хилаpo таро лу искусстваца а бувзам лелабе. Подготовительно - технически кружокий кулгалхой ха ловш ба колористически решенеш, образа художественни воплощенеш, техникий дIа-хьа лелара элементаш, царна производства материалаши отходаши миштa накъайоал.

ТIеххьарчо цар къаьстта теркам тIаозара бахьан дар, из станци тIеххьарча шин шера кружокашка хьадечох даьккхача ахчах яхаш хилар. Бакъда, «рыночни экономикен» «берий технически кхоллами» цаI деце а, хьехархой хIанз цу хьакъехьа ше-шийй уйлаш йолаш ба. Цудухьа, къонача техникий станце «дошо юкъмоттиг» лаца лаьрхIад. Из фуд яхалга да аьлча, кружокашка бераштa шоай балха практически хьехамаш теле а, къахьегамеи цунах доагIачуни хьисап де Iомабе беза.

Ала деза, хIанз выводаш йича, кружковцаш а цар кулгалхой а шоашта материал харжа а, ярмаркашка даьккха ахча дIа-хьа хьожаде а таро йолаш болга.

Цу хьалаша бераш производства отходий кхом бе Iемаду.

Рыночни экономика берий технически кхоллама балха юкъейоалае гIерт тхо. Таханарча дийнахьа Гороно приказагIа дукха балхаш де йиш я тха: телерадиоаппаратурана ремонт елга, технически средстваш, фотобалхий тайп-тайпара формаш, школьни кабинеташ кийчъелга. Цу хьакъехьа хаттараш шун хуле, оаха консультацеш лургья шоана телефона укх номерагIа: 23-31-77.

В. ПАРХОМЕНКО, къонача техникий Городской станце отдела заведующи.

СУРТА ТIА: Республикански техникий театра режиссер Т. Исаева хьоашалгIа ена я.

Сина даькъаза нах

Дика ду а моггаш, цхьа шийх йоаллача доакъазалах, хьа мел даьр хардахьа хул цхьаволча сага. Цу тайпара нах дукхагIа бебаш латт къаьстта тахан. Из-м аз зувргдацар, нагахьа санна дукха ха йоацаш НохчГIалгIай Республика чухьарча гIулакхий Министерства БХСС управлене начальникаца С. Хасановца са къамаьл хиннадецере.

Вайна шаьра гуш да, тахан хьамел эцаргдолча хIамах дефицит хинналга. Из хара гаьна ваха везац, эггара хьалха наькъ тIа нийсъеннача промтоварни е кхачан тика чу дIачувала мара. Яьсса я тикай тархеш. Дукха ха йоаццаш, нагахьа саго мара мах ца бувцаш лаьтта кабачкех яь Iов а тIехьа эца яц. Хьаде хIама доацаш яьссача тикашка гIолла хьал-Iо ухаш, дер дайна лел продавецаш. Iа дIа мел даьча хаттара, «дац», «яц», «хац» яхаш, жоп лу цар. Вешта, тикашка товар ца хиларах цар бехк боацалга вай дика кхетаду. Шоашта товарни базашкара хьахьожадаьр мара дIадохка йиш мичай цар. ТIаккха базашка дий теш товараш? Таханарча дийнахьа цох а ховш хIама дац вайна. Цхьабакъда, лакхе вай хьоахаяь кабачкови Iов хьаьаца тика тIа йоацача хана, Грозненски кхачан цхьан складе (из малагIча организацена чуйоагIа лохехьа ховргда вайна) кхо бIаь килограмм хиллал хIана яц аьнна, вайх хIанз цхьаболчарна гIанахьа мара духьал ца йоагIа цIен Iаьржен Iов иллай. Вешта аьлча, цIе яр 154,2 килограмми Iаьржа яр 135,9 килограмми. Фу деш уллаяьй из, малав сел вIаьхий вар? Цуьна духтIа се воанкхалга дийхар аз С. Хасановгара.

— Из дефицитни товар хиннад общественни кхачан

✦ ФЕЛЬЕТОН ✦

Грозненски предприяте доалахьа, — яхаш, дувц С. Хасанова. — Цу учреждене директора заместителa О. М. Мачуева яхачох, из «рузкъа» лаьрххIача гIулакха леладеш хиннад. МалагIаш да уж лаьрххIа дола гIулакхаш? Царех да, масала, вай городе доазол дехьара хьаьший баьхкача оттадеш дола шу. Е Даьхен столицерча лакхе латтача инстанцешкара тIахьожам бара боагIа лакха «хьакимаш».

Вешта, цхьа моллагIа дола тух-сискал оттаде йиш йоаца нах ба-кх. Из-м нийса хила а мег. Бакъда, хьамсара газет дешараш, аз кхетадеш дац, хIанзчул 8—10 бутт хьалха яа мотаеш йола ха чакхъяьнна из Iов фу деш доаттаяьй. Из да, цкъадале. ШозлагIа-дале, тахан цIи мел яьккха хIама доацаш нах йиш еха хьувзача хана, доагIаш дий-хьогI селлара дIаьхий шунаш уватадар. Цул совгIа продукт лоаттаяра ха а. тIех хIана йоанкх? Цу Iовнах общественни кхачан предприяте фу даьд сона хац. Из Iов мича яхай а хац. ХIаьта цу гIулакха тIахьожам лоаттабе декхарийла болча БХСС болхлошта ховчох, укхаза деррига а цIена а дац. Из зулам да. ХIаьта зулам бекхам боацаш диса моттиг яц. Хетаргахьа, торговле министерстве а цу деша бизза теркам тIа а бахийта, йоагIаш йола выводаш яра дукха сагота а бац.

— Къоалаш дераща, спекулянташца, аферисташца къовсам лоаттабе безаш да тхо, — яхаш дувц С. Хасанова. — Цхьайолча хана саг цецваллал хул кулга цIена боацача наха деш дола лоткъамаш. Ер-м къу, базархо вий-хьогI? — аьле, хетадолийт. ХIана аьлча, дукхагIдолча къоалех, «зIамига къоалаш» оалаш ма дий законах. Мичча бесса дале а, шийха къу аьлча, раьза хилац къоал даь саг Хьажал, хладокомбината болхлочо ше цIайодаш ткъаь итт порци морожени, «ца ховш» тIорме чу еллаяр ше, йоах. 2 килограмм маршин цхьа-ши бIаь политиленови тIормиги хьалаьцача цу комбината грузчика, делкъийна хIама даа хьанийцабар ше марш, хIаьта тIормигаш... ТIормигаш... Хетаргахьа, маршана тIакхалла лочкъадаь хургда-кх цо уж. Оалаш ма хиллара, белам а белхам а ба.

Ший сина даькъаза саг хиннав «Чечингглавтехснаб» ГГУ начальник Р. А. Томасов а. Укх шера апрель бетта Венгерски Республике командировкагIа хьожаваь хиннав из цигарча предприятешца коммерчески бувзамаш вIаштIехьдахара. Венгерски бизнесменаша (шоаш бокъонца волча советски предпринимателаца гIулакх леладу мотташ) контракт вIаштIехьъяккхара, «Филипс» яхача марках йола телевизор еннай, образец хиларах тарра Томасовна. ХIаьта коммерчески гIулакхашта лаьрхIа товараш дохкеи эцеи йиш йолаш дац. Из шаьра ховш хиннав Роберт Аветович. Цхьабакъда, Венгрера ше Грозненски аэропорте Iовоэллаше а, «Филипс» предприяте дIа а ца йохьийташ, ший цIагIа чуйихьай цо. Биззача пхе бетта, шек дIавоацаш, импортни телевизорга хьежаш ваьгIав Томасов. Юххера а къоал гучадаьккхад БХСС болхлоша.

Ше бакъве гIерташ Роберт Аветовича ца дувцаш хIама дисанзар. Юххера а аьлар: бехке ва, бакъда, ше цу телевизорах боагIа мах 1500 сом предприяте кассе дIачуденнадар, аьнна. Укхаза а ше сина даькъаза саг хинналга хьагойтар Томасова. ХIана аьлча, вай лакхе белгалдаь ма хиллара, коммерчески гIулакха хьакъоастаь образецаш йохкеи эцеи бокъо йолаш яц. ХIаьта тахан Томасова «карагIдаьннар» шоашта ховш дацар, яхаш, къарлу цун лакхе латта хьакимаш. Цу къамаьлах-м теша а мегаргвар, нагахьа санна доазол дехьа командировках хинна саг, моллагIа яь а отчетность е езаш вецаре.

Къайле йолаш дац, доал кIезигагIа деча къоалаш дукхагIа делга. Лечкъаю гIишлон материалаш, хьоар, комбикорм, конфеташ, и. кх. дI. БХСС болхлоша хьалувц, чубехк къуй, хIаьта а къоалашдераш кIезиглуш бац. ТIаккха вай фу де деза? Дунен тIа эггара бIаьхийгIа болча мехка дахаш а ма дий вай. Сога хаьттача цхьаккха реформаша кIалхара доахаргдац вай, законах доаггIача бесса къушта таIазар ца дой. МоллагIа вале а, хьаким вар-вацар аьнна, хIаранена законах доагIар дIадала деза.

А.-Г. УГУРЧИЕВ, тха спецкорр.

ТЕЛЕВИДЕНИ

22 ДЕКАБРЬ,

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — Маман, папан, сон. Вера шоллагIа шу доладуш.
9.00 — Дунен халкъий кхоллам.
9.45 — Очевидное—невероятное.
10.45 — «Бурда моден» хьоикха.
11.45 — «Экрана мастераш». «Клода Ланмана бакъдар».
12.30 — ТПО «ЭВМ» йоазийт «Фу мах ба идеяй».
13.15 — «Партнер».
13.45 — Фотоконкурс. «Лаьтта — вай юкъара цIа».
13.50 — «Дунен рынкаш» яхача документальни фильма премьера. (Франци, Англи) (Студи «А»).
14.50 — Режиссера Я. Фрида фильмаш. «ШийтталагIа бийса» (1955 ш.).
16.25 — Поэзе миноташ.
16.30 — «Ираз лургдола бахьан» — Флориде.
17.30 — Дуненна юкъара панорама.
18.15 — «Посредник» яха 3 сери йола художественни фильм. Перерыве (19.35) — Россе парламентски вестник.
21.00 — Ха.
21.40 — БоккхагIчарна лаьрхIа мультфильмаш.
22.00 — «Фу? Мича? Маца?» 3-гIа выпуск (Духхьалара).
23.15 — Монте Карло дунен юкъера музыкальни совгIат.
1.25 — Шахматех йола дунен чемпионат.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Мультфильм.
8.30 — Эрсий мотт.
9.00 — «Плюс одиннадцать». Российски телевидене программа. Видеоновостеш. Россе зIамига дола къамаш дегIадоагIача.
10.10 — Художественни фильма премьера. «Али-Баба и сорок разбойников».
11.20 — Мала хила веза лаьттан да?
12.30 — Документальни фильма премьера «Кто шагает левой».
13.15 — США мультфильмай программа.
13.45 — Россе вахара культура.
16.00 — Медицинах дола къамаьл.
16.20 — Документальни фильма (премьера) «А. Д. Сахаровх лаьцае».
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Музыкальни открытка.
17.10 — Парнасага бода халаникъ.
17.55 — Шун цаьхатех хетадаь концерт.
18.45 — Угол зрения.
20.15 — Под знаком «Пи».
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIча съезде.
00.40 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат. Ший лоIамегIа деш дола халхар.
22.10 — «Маппет-шоу» яхача фильма-концерта премьера (Великобритани) 23-гIеи 24-гIеи сереш.
23.00 — Коллаж.
23.05 — Футбольни обозрени.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е дIаотта!
8.15 — «Хайтарма» яха крымерча татарий ансамбла концерт.
9.00 — «Осуждение» яхача документальни фильма премьера.
9.25 — «Илли а оал халхар а ду «Бочай».
10.00 — Кинопутешественникий клуб (сурдопереводаца).
11.00 — Шахматех йолча дунен чемпионате.
11.15 — «Советская Россия» яха видеоканал.
13.45 — Мультифльм.
14.00 — Халкъа иллиалархой «Россе оазаш» яха I Ерригроссийски телерадиоконкурс. 3-гIа тур.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Ашарий открытка.
17.10 — С.-Х. Нунуев. «Лоалахой». Х. Нурадилова цIерагIа йолча нохчий Госдрамтеатра спектакль.
18.50 — «Вай дахаш дола дуне». Режиссера И. Селецкиса фильмаш. «Раймонд Паулс». Болхи уйлаши.
19.15 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат. Кхалнах. Ший лоIамагIа йола программа.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Фигурни катани. СССР-а чемпионат хьокхама выступленеш.
22.25 — «Условие — будка для собаки» яха художественни фильм. (ЧСФР, 1980 ш.).

23 ДЕКАБРЬ,

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Спорт массанена.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — Тираж «Спортлото».
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — Даймехка гIулакх деш.
11.30 — Кинопутешественникий клуб.
12.30 — УнахцIено. «Спидихерам».
13.15 — Массанена йола педагогика (Духхьалара).
14.15 — Документальни фильма премьера «Дунен рынкаш» (США), «Биржа уменьшает риск» (студия «А»).
15.05 — Ленинградске филармоне коллективо дIалокх.
15.20 — Фаьлгий дуне. «Белам а белхам а кIайча фордан йисте».
16.30 — Юртара сахьат. Панорама.
17.45 — «Посредник» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
19.00 — «Россе оазаш» яхача I Ерригроссийски телерадиоконкурса халкъа иллиалархой заключительни концерт.
21.00 — Ха.
21.40 — О простом и вечном.
21.55 — П. И. Чайковски «100 романс».

24 декабрь,

ОРШОТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Посредник» яха художественни фильм. 1-ра сери.
9.50 — Мультфильмаш.
10.25 — Документальни фильм.
10.45 — Футбольни обозрени.
11.30 — Гуш дар — теша хала дар.
12.30 — Ха.
16.30 — ТСН.
16.45 — Берий сахьат (французски метта уроkаца).
17.45 — Вайн экономикен.
18.30 — Ха.
19.00 — Публицистически телефильм.
20.05 — «Все реки текут» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.50 — «Школа современной пьесы» яхача Московски театра «Пришел мужчина к женщине» яха фильм-спектакль. (Премьера).
23.55 — ТСН.
00.10 — Ватиканера концерт.
1.20 — Шахматех йола дунен чемпионат.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Iилма-довзийтара фильм.
8.35, 9.35 — Литература. 9-гIа класс.
9.05 — Итальянски мотт.
10.05 — Вай беш.
10.35, 11.35 — Астрономи. 11-гIа класс.
11.05 — Документальни фильм.
12.05 — «Будем ждать, возвращаться» яха художественни фильм.
13.25 — Ша тIара московски балет.
14.20 — «Литературни Иркутск».
18.07 — Передачай программа.
18.10 — Россе йоазонхой VII съезда итогаш.
18.20 — НПП.
18.55 — Ашарий открытка.
19.00 — «Дийла сахьат». Передаче дакъалоац НГIР Министрий Совета председателa хьалхарча заместителa Г. Х. Эльмурзаевас.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Агидель-90» яха автономни республикашкарча, округашкарча, областашкарча эстрадни иллиалархой I Ерригроссийски фестиваль.
21.15 — «Кхыча замашкара нах» яхача документальни фильма премьера.
21.45 — Коллаж.
21.50 — СССР халкъа депутатий IV съезде.

РАДИО

22 ДЕКАБРЬ, ШОАТТА

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (нохчий меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55—8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Дуне цхьан кIирагIа (нохчий меттала).
8.40—8.45 — Реклама.
10.15 — РадиоладувгIархоша телача хаттараштa жоп лу Республика юстици министрас А. Котикова.
10.35 — Музыка.
10.40 — Литературни НохчГIалгIайче (нохчий меттала).
11.00 — «Школьни глобус».
15.15 — Энергетика болхлошта концерт.
16.00 — Арендни подряд: гIулакхаши дедезараша (нохчий меттала).
16.15—17.00 — «Кавказа Iуйренаш». Радиожурнал.
18.00—19.00 — «Музыкальни почта».
11.30—12.00 — КIирандийнахьара музыкальни программа.
15.15—15.30 — «Дешархо» (нохчий меттала).
16.00 — Литературни НохчГIалгIайче.
16.30 — Герга истолага экономисташ (гIалгIай меттала).
16.40 — 17.00 — ДоттагIала концерт.
18.00 — 19.00 — «Иллеца доттагIал дарий» концерт.

23 ДЕКАБРЬ, КIИРАНДИ

7.30 — Муамаш. Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45—8.00 — Перестройка: практически гIулакхий ха (гIалгIай меттала).
8.15—9.00 — Моаршал да шуга.

24 декабрь ОРШОТ

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (гIалгIай меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — 9.00 — Iуйренара концерт.
9.15 — Кирпишка-м дефицита я (гIалгIай меттала).
9.30 — «Тхога язду». Писмай обзор.
9.45 — 10.00 — М. Мамакаев. «елимхан». Романа оагIоэнаш. (нохчий меттала).
15.15 — Нохч - ГIалгIай радион телевиденеи солистийи инструментальни ансамблай концерт.
15.45 — Реклама.
16.00 — 17.00 — Информационно - музыкальни программа. Радиостудера духхьалара трансляци.
18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.10 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20 — 18.40 — «Кагий нахи хан» (нохчий меттала).

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

ШОАТТА, 22 декабрь

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха салаIара йола городской центр. 7.00. «УнахцIенон» клуб. 8.00. «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш хувцар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 9.00. Баракъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 9.00. ТЮЗ. 9.00. Кулгаца а машинаца а догамаш де Iомалу курсаш. 10.00. «Флюгер» яха вокально - инструментальни ансамбль. 12.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 15.00. «Меридиан» яха халкъа халхара ансамбль. 15.00. «Вахача моттигера дизайн» яха курсаш. 15.00. Очароване школа. 18.00. ДIалокх эстрадни оркестро.

Н. К. Крупскаяй цIерагIа ДК. 10.00. Кердача шера хьалхара ярмарка. 10.00. «Пчеловода» клуб. 11.00. Технически кхоллама кружок. 14.00. Драматически кружок. 14.00. «ВIашагIкхетар» яха клуб. «Дог къалуш дац ветеранний» яха сайре. 18.00. «УнахцIено» яха клуб.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 13.00. ДIалокх вокально - инструментальни ансамбло. 19.00. «Лидер» яха спортклуб.

Химикий ДК. 17.30. ДIалокх «Iан мелодеш» яхача духовой оркестро.

Просвещене болхлой ЦIа. 15.00. «УнахцIено» яха спортклуб. 16.00. Тхо Iомалу Iарбий мотт бувца. 18.00. Кагирхой салаIара сайре.

«Красный молот» яхача завода ДК. 9.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 12.00. «Вахача моттигера дизайн» яха курсаш. 15.00. «Вай беш» яха клуб.

«Оргтехника» яхача объединене ДК. 10.00. Игротека. 10.00. 13.00. Къонабарий цIей. 15.00. «Фаьлг» яха клуб.

М. Горьке цIерагIа клуб. 10.00. Игротека. 10.00. «Кружевница» яха клуб.

Хлебокомбината клуб. 8.00. 18.00. «Каратист» яха клуб.

В. Маяковске цIерагIа клуб. 10.00. «Солнышко» яха киноклуб. 15.00. «Подружка» яха клуб.

«Садко» яха бассейн. 17.30. «Икар» яха инвалидий спортивно - унахцIенон клуб.

Спортзал ШВСМ. 10.00. 10.00. Спортивни гимнастикагIа йола НГIР чемпионат.

КIИРАНДИ, 23 декабрь

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха салаIара йола городской центр. 7.00. «УнахцIенон клуб. 8.00. «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш хувцар.

Эпсарий цIа. 11.00. Филофонистий клуб. Грамзаписий коллекционерий вIашагIкхетар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 9.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 9.00. Кулгаца а машинаца а догамаш де Iомалу курсаш. 10.00. «Росинка» яха халхара ансамбль. 10.00. «Светлячок» яха студи. 10.00. «Улыбка» яха халкъа халхара ансамбль. 10.00. Дай-ноаной вIашагIкхетараш. 12.00. «Меридиан» яха халкъа халхара ансамбль. 12.00. ТЮЗ. 12.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 12.00. «Фаьлгий дунен тIа» яха киноклуб. 13.00. Гитаристий кружок. 15.00. «Элегантность и очарование» яха клуб. 15.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 17.00. «40 шерал тIехбаьнараштa яха сайре.

Н. К. Крупскаяй цIерагIа ДК. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 10.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 10.00. Технически кхоллама кружок. 14.00. «Краевед» яха клуб. «Кавказ — декабристашта йIейха СибарегIе». 15.00. «Къона ленинец» яха берий кинотеатр.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 10.00. ХIанзарча ханарча халхара ансамбль. 12.00. «Мультик» яха клуб.

Химикий ДК. 11.00. «Ровесник» яха выходной ден клуб.

Просвещене болхлой ЦIа. 10.00. Музыка дукха езарий клуб. «Музыка тамашийна низ» яха лекци-концерт. 10.00. Хореографически студе дувла. 14.00. Английски мотт бувца Iомалу тхо. 17.00. Юртарча хьехархочун клуб. «ПаргIатача хан культура».

«Красный молот» завода ДК. 9.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу тхо. 9.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 13.00. «Кружевница» яха клуб. 13.00. «Космонавт» яха берий кинотеатр. 14.00. «Соловушка» яха вокальни студи.

М. Горьке цIерагIа клуб. 9.00. «Радуга» яха халхара коллектив. 9.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 12.00. Игротека. 14.00. «Фаьлг болча хьоашалгIа».

«Оргтехника» яхача объединене ДК. 10.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 12.00. Фаьлг болча хьоашалгIа. 13.00. «Аз машара сурт дул» яхача берий сурта конкурс. 13.00. Эстетика школа. 16.30. Бальни а диско а халхарий школа.

Хлебокомбината клуб. 8.30, 12.00. «Говза кулгаш» яха клуб.

В. Маяковске цIерагIа клуб. 10.00. «Солнышко» яха клуб. 15.00. «Подружка» яха клуб.

Спортзал ШВСМ. 11.00. Спортивни гимнастикагIа йола НГIР чемпионат.

Редактор **С. И. ЧАХКИЕВ.**

Газета 1973 шера еннай «Знак Почета» яха орден

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-94; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 3457.